

J A Z Y K O V Ě D N Ě

A K T U A L I T Y

Časopis
Jazykovědného sdružení České republiky

roč. LV – 2018
č. 1 a 2

http://jazykovednesdruzeni.cz/jaz_akt.htm

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY
ročník LV (2018), číslo 1 a 2

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky
s finanční podporou Akademie věd ČR.

<http://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Redakční rada: Tomáš Duběda (hlavní redaktor)
Soňa Schneiderová (výkonná redaktorka)
Jana Hoffmannová, Pavla Chejnová, Jan Kořenský,
Michaela Lišková, Diana Svobodová, Martin Šemelík,
Silvie Válková

Příspěvky laskavě zasílejte v elektronické verzi, ve formátu textového editoru
MS Word, na e-mailovou adresu sona.schneiderova@pedf.cuni.cz

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha,
č. j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

OBSAH

Odborné články

Josef Kameník: *O jednostranně temporálním pojetí českého slovesa* 4

Drobnosti

Michaela Lišková: *Rubrika Slovo v Magazínu Pátek Lidových novin v roce 2017* 13

Z jazykovědných pracovišť

Martina Šmejkalová: *Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení v roce 2017* 19

Martin Šemelík – Marie Vachková – Vít Michalec: *K činnosti lexikografické sekce Jazykovědného sdružení ČR v letech 2015–2018* 25

Nové publikace

Lucie Jílková: *Klára Dvořáková, Ty jo, to seš dobrá! Jak se skládají komplimenty v češtině* 30

Jana Matúšová: *Jozef Tancer, Rozviazané jazyky. Ako sme hovorili v starej Bratislave* 33

Michal Škrabal: *Uwe Quasthoff, Sabine Fiedler, Erla Hallsteinsdóttir (eds.), František Čermák, Maciej Sumalvico, Dirk Goldhahn, Frequency Dictionary Czech / Frekvenční slovník češtiny* 38

Josef Štěpán: *Oldřich Uličný (ed.), Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci* 41

Oldřich Uličný: *Funkce adjektiva akademický v názvech publikací ÚJČ AV ČR: K Akademické gramatice spisovné češtiny Františka Štíchy a kol.* 46

O jednostranně temporálním pojetí českého slovesa

Josef Kameník

Ústav bohemistiky, Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
jokamenik@seznam.cz

Abstract: A One-sided Temporal Conception of the Czech Verb. This article focuses on the Czech verbal structure with its aspect and tense categories in comparison with Latin, English, as well as baroque Czech verbal system. The author examines the question whether it would be possible to approach the modern Czech verb from the modified tense category perspective only. This is traditionally done in Latin and English and the scholars of the baroque period perceived the Czech verbal system in this way too. The outcome is a proposal of Czech verbal system without its aspect category but with the preservation of all standard verb forms. This type of verbal analysis could be preferably used as a comparative model to detect weaknesses of the contemporary approach to the Czech verbs.

Key Words: Grammatical aspect, tense, Czech temporal system

1. Úvod

Slovesný čas (*tempus*) vyjadřuje gramatický, systémový vztah mezi okamžikem promluvy, v němž mluvčí pojednává o popisovaném ději, a bodem na časové ose, do něhož mluvčí pojednáváný děj umisťuje. Slovesný čas je gramatickou kategorií společnou všem indoevropským jazykům (Erhart, 1982, s. 165; Bičovský, 2009, s. 59), ačkoli její konkrétní formální realizace, významová platnost i suma hodnot jsou v jednotlivých jazycích značně proměnlivé.

Slovesný vid (*aspectus*) je naproti tomu kategorií zpracovávající niternější charakteristiku popisovaného děje, která se vzdaluje od jednoduchého časového určení a nezřídka je silně subjektivně či pragmaticky podmíněna. Vid není možné vyčerpávajícím způsobem definovat napříč různými jazyky, a to ani v rámci jazyků relativně blízce příbuzných. Jako specifická funkční kategorie byl vid prvně rozpoznán v jazycích slovanských (Kopečný, 1982, s. 261), avšak moderní lingvistika jej chápe jako svébytnou slovesnou kategorii pro nejrůznější jazyky s vědomím toho, že je nutné náležitě rozšířit jeho definiční bázi. V mnoha jazycích také dochází k prolínání významů slovesného času a vidu do jediného gramatického komplexu (Dahl, 1985, s. 25), což se mimo jiné týká klasické latiny a moderní angličtiny, a podobné teze vyvozovali i barokní gramatikové, kteří popisovali dobovou češtinu.

Na základě právě naznačených a notně zjednodušených definic docházíme k závěru, že slovesný čas je pojem silně zatížený tradičním chápáním a že tak, jak

je užíván v běžné lingvistické i školní praxi, vlastně postihuje dvojí sumu významů: Tradiční, didakticky přínosnější pojetí jej hodnotí z funkčního hlediska jako kategorii, která má bez ohledu na strukturní gramatické spojitosti přesně danou formu a užití v rámci jediného jazyka (například novočeský *přítomný čas*, anglický *present perfect continuous*, latinské *futurum exactum* aj.). Z pohledu obecné lingvistiky je však slovesný čas kategorie, která popisuje výlučně gramatickou realizaci vztahu mezi momentem promluvy a vřazením děje na časovou osu. Ostatní vlastnosti děje spadají do kategorie slovesného vidu, který je v různých jazycích gramatikalizován v rozličné míře a jako svébytná kategorie prvního, tradičního typu je pojímán pouze v jazycích slovanských.

Právě zde leží středobod zájmu našeho textu, v němž se pokusíme posoudit, nakolik funkční může být jednostranně temporální popis českého verbálního paradigmatu, který ve svých mluvnicích vyvozovali humanističtí, barokní a raně racionalističtí jazykozpytci. Latinský systém bude zohledněn z toho důvodu, že doboví učenci navazovali na své znalosti latiny a protože vnímali tento klasický jazyk jako literární vzor, české sloveso a jeho paradigma mu připodobňovali. Naopak anglický slovesný systém je vzat v potaz z toho důvodu, že byť jsou v něm z gramatického pohledu čas a vid odloučeny, v běžné výukové praxi na všech typech škol jsou oba gramémy slučovány v jedinou strukturu (*tense*).

2. O pojetí slovesného vidu ve vybraných jazycích

Pokusy o postižení významu slovesného vidu, specifikování jeho gramatické povahy a určení přesných vlastností a funkcí tohoto jazykového prvku mají dlouhou tradici a dosud nebylo dosaženo úplné shody v tom, jak slovesný vid pojímat ani v jeho (z hlediska metodologie) mateřských slovanských jazycích. Rozšíříme-li naše pojetí o myšlenku, že gramatický jev jakožto funkční jednotku jazyka organicky zapojenou mezi ostatní jednotky daného systému označuje a teoreticky pojednává bádající lingvista, tedy že tento gramatický jev vzniká až v okamžiku, kdy jej jazykovědec ze systému vytrhne, aby jej mohl prozkoumat a pojmenovat, definice slovesného vidu se vymyká uchopitelnosti. Zároveň to však znamená, že slovesný vid je tím, za co se jej rozhodneme pokládat, jestliže shromáždíme dostatek důkazů, které takovouto definici podporují a které zároveň odpovídají našemu pojetí jazykové reality.

Tato koncepční neurčitost je dobře patrná i v jiných jazycích, které s pojmem vidu pracují či spíše mohou pracovat. Latina je českým studentům tradičně předkládána jako systém šesti slovesných časů (*plusquamperfectum – imperfectum – perfectum – praesens – futurum exactum – futurum*), jejichž komunikační funkce je odlišná od fyzikálně prostého časového systému moderních slovanských jazyků (*minulý čas – přítomný čas – budoucí čas*). Každý z latinských časových gramémů má vlastní význam a je do češtiny překládán rozmanitými způsoby závislými na kontextu (srov. Pech, 1999, s. 15; Kudrnovský, 1935, s. 116). Tento systém studentům pomáhá osvojit si latinskou gramatiku a nenamáhá je s rozlišováním

další, potenciálně složité slovesné kategorie. Zároveň jde o systém tradiční, jenž je používán již od antických dob (srov. např. Diomedes, kniha 1., oddíl 335).

Při formálně přesném popisu latinské mluvnice si však se sloučením času a vidu do jediné soustavy nevystačíme, chceme-li přesněji vyjádřit všechny významové nuance, a především jejich vzájemné strukturní vztahy. V takovém případě je vedle slovesného času potřeba rozlišit ještě vid *nezavršený* a vid *završený*.¹ Soustava šesti gramémů se tak rozpadá na dvě trojice: *praesens*, *imperfectum* a *futurum* označují děje neukončené, nebo zvykové, *perfectum*, *plusquamperfectum* a *futurum exactum* naproti tomu vyjadřují děje uzavřené (Panhuis, 2014, s. 143), a to buď ve vztahu k okamžiku promluvy (*perfectum* ve funkci *aoristu* i *perfectum* stavové), anebo závisle k jinému ději.

Obdobnou situaci s dvojakým užíváním slovesného času nacházíme v moderní angličtině. Při běžné výuce je využíváno komplexní soustavy slovesných časů, které popisují časové okamžiky a úseky, ale i jejich případnou dokončenost, a také průběh z pohledu jiného děje či situace: *past perfect simple* (dále *s.*) – *past s.* – *present perfect s.* – *present s.* – *future perfect s.* – *future s.*; ke každému gramému se řadí ještě jeho průběhové *continuous* formy. Studenti anglického jazyka tedy čelí celkem dvanácti časovým formám, které mají svou specifickou funkci a význam (Dušková et al., 2009, oddíly 8.82.1 a 8.82.22).

Při zohlednění gramatického vidu jako samostatné verbální kategorie v angličtině je možné popsaný systém rozložit na tři vzájemně kombinovatelné soubory, v žádném případě se ale nejedná o vid ve smyslu slovanských jazyků, jak ostatně upozorňují i stávající mluvnice (Dušková et al., 2009, oddíl 8.82.23). Pro angličtinu je nutné definovat vidové protiklady *perfektnosti* (*perfect*) – *imperfektnosti*² a *průběhovosti* (*continuous*) – *neprůběhovosti*, přičemž vždy druhý člen uvedených binárních opozic je nepříznakový z pohledu slovesného času. Perfektnost spočívá v subjektivním nahlížení na děj jako na fakt, který vychází z předcházejících skutečností, naopak průběhovost popisuje subjektivní vnímání děje jako neukončeného a aktuálního. Přijmeme-li pro angličtinu takto vymezené vidové hodnoty, je poté možno vystačit si pouze s fyzikálně prostým pojetím slovesného času (*minulost* – *přítomnost* – *budoucnost*).

Pro češtinu oproti dosud pojednaným jazykům naopak vyjdeme od systému, který podle tradice definuje samostatné gramatické kategorie času a vidu. Slovesný vid je v moderním pojetí jednou z určujících kategorií českého a obecně

---

¹ Za povšimnutí stojí, že se nejedná o vid *nedokonavý* a *dokonavý*, které jsou známy ze slovanských jazyků.

² Opět se nejedná o významový ekvivalent českých vidů. Tento typ anglického vidu není roven ani vidu latinskému, neboť latinské *perfectum* (*laudavi*, *delevi* apod.) je podle tradičního vymezení čas vyprávěcí a zcela minulý, kdežto anglický *present perfect* (*I have been praising*, *I have destroyed* atd.) je tradiční čas přítomný vyplývající z minulosti. Toto vysvětlení ozřejmuje i odlišnosti v použité terminologii.

slovanského slovesa již od praslovanského období, jak bohatě dokládá staroslověnský materiál (Dostál, 1954, s. 622).³ Vid měl také značný vliv na procesy probíhající ve staročeském slovesném systému, ať už ovlivnil zánik jednoduchých préterit, gramatikalizaci složeného futura, nebo měnil charakter deverbativního obohacování slovní zásoby (srov. Lamprecht, Šlosar, Bauer, 1986, s. 201). K ustálení vidové soustavy došlo až na sklonku střední češtiny, přičemž některé jevy související s postupným začleňováním vidů do českého slovesného systému (vývoj přechodníkových konstrukcí) probíhaly živelně až do počátku 19. století (Kameník, 2016, s. 252).

Moderní jazykověda tak definuje pro český jazyk ve všech jeho vývojových etapách protiklad slovesného času zahrnujícího tři hodnoty (*minulý čas – přítomný čas – budoucí čas*) a slovesného vidu, který má standardně dvě hodnoty (*vid dokonavý – vid nedokonavý*) a je chápán jako kategorie gramaticko-lexikální povahy, byť tento postoj většinou není zdůvodněn. Základní funkcí dokonavého vidu v češtině je označovat subjektivní vnímání děje v jeho ucelenosti, tedy s vědomím jeho počátku i konce a s možností nakládat s dějem jako s celkem pro vlastní komunikační účely. Opačný pól opozice zastupuje nedokonavý vid, který děj pouze konstatuje bez dalších nároků mluvčího či zdůrazňuje obecnou platnost děje. Mluvčí zároveň nevnímá začátek ani konec nedokonavého děje, respektive jich nedbá.

Je však potřeba upozornit, že takto definované rozvrstvení slovesných gramémů nebylo vždy určující.

3. O pojetí slovesného vidu v českých mluvnících 17. a 18. století

Motivace humanistických a barokních lingvistů většinou nespočívala v přesném a vyčerpávajícím popisu jazykového jevu, ale spíše v jeho praktickém výkladu, a případně v diskurzivně podmíněném zhodnocení estetických vlastností české řeči, přesto však dospěli k mnoha přínosným zjištěním. V kontrastu ke slovesnému času, který byl jako svébytná slovesná kategorie chápán již u nejstarších jazykozpytců, byl vid jako samostatný parametr slovesa rozpoznán až v Rosově mluvnici *Čechořečnost* (Rosa, 1672, s. 138, 140), a to speciálně právě pro český jazyk, leč zárodky pojetí, jež od sebe odděluje slovesný čas a vid, se objevovaly už u některých Rosových předchůdců. Například Benešovský ve svém výčtu slovesných tvarů rozhojňoval slovesná paradigmata pomocí některých implicitně vidových odstínů (Benešovský, 1577, zvláště s. E4v a E6v)⁴ a Vavřínek z Nudožer, na nějž navazovali autoři pozdějších mluvnic z jezuitského prostředí, vyvodil protiklad dvou *themat*, která se lišila podle toho, zda jejich základní, formálně prezentní tvar má význam děje přítomného či budoucího (Benedikt z Nudožer, 1603, s. 48r). Primární charakteristika slovesných tvarů však v této fázi jazykozpytného bádání

³ Pro účely předloženého textu chápeme staroslověnštinu jako jižní dialekt praslovanštiny, který byl zachycen v literárních textech.

⁴ U humanistických tisků je zachováno číslování stran používané v knihopisu.

byla temporální, autoři chápali tvary s různým videm jako součást jediné lexikální jednotky, což dobře dokládá například Drachovský, jenž vyvodil od základové formy *foukám* préteritum *foukal jsem*,⁵ futurum *fouknu*, imperativ přítomný *foukej*, imperativ budoucí *foukni* a dva infinitivy *foukati* a *fouknouti* (Drachovský, 1660, s. 85 až 94).

Rosa definoval slovesný vid jako specifickou slovesnou kategorii používaje termín *significatio verborum* (Rosa, 1672, s. 196), v jeho pojetí však byly vidové významy chápány spíše jako lexikální charakteristika slovesa, která je odvozena od sémantiky kořene a má vliv na časovou platnost tvarů. Rosou popsané funkční pojetí zůstalo následně zachováno téměř až do 20. století. Josef Dobrovský ve své stěžejní mluvnici Rosův náhled na vidovou problematiku přejal koncepčně beze změn a rozšířil ho pouze o náhled slovotvorný (Dobrovský, 1809, s. 320). Autor česko-německé učebnice Šiessler na vidové protiklady zcela rezignoval (Šiessler, 1812, s. 13, 145) a Trávníček uvedl své pojednání o vidové soustavě předpoklady o rozčlenění slovesného materiálu na slovesa *momentánní*, *durativní*, *iterativní* a *frekventativní*, tj. předpoklady, které pojímají vid primárně z hlediska lexikálního (Trávníček, 1923, s. 1).

S výjimkou díla Trávníčkova všechny uvedené starší české mluvnice vnímaly slovesný systém z pohledu temporálního, lišily proto *prézens*, několik typů *préterita* (*imperfektum*, *perfektum*, *plusquamperfektum*, někdy i *plusquam-imperfektum*) a mnohé způsoby tvoření *futura* (formálně i funkčně značně rozkolísané varianty zahrnující jednoduché i složené tvary, které byly často obohacovány o modální významy jistoty). Teprve jako druhotnou vlastnost slovesa byly v těchto mluvnicích zmiňovány lexikálně-vidové odstíny, které byly teprve zpětně vztahovány ke slovesnému času. Pod jednotlivé časové gramémy tak doboví autoři zahrnovali i příbuzné jevy vidové a případné nepřesnosti ošetřovali nesystematicky pomocí rozsáhlého poznámkového aparátu. Popsané temporální chápání české slovesné soustavy bylo přirozeně vypracováno na základě latiny, neboť první gramatické počiny v českém prostředí souvisely s překlady latinsky psaných biblických textů do češtiny. Toto chápání bylo zároveň zcela funkční a uplatňovalo se v české jazykovědě od jejího vzniku až do první poloviny 20. století, kdy strukturalisté začali debatovat o gramatickém pojetí slovesného vidu, srov. shrnující stať Seidlovu (Seidel, 1960).

4. Jednostranně temporální systém

Předložený historicko-paradigmatický přehled a naznačené srovnání s výše popsanými slovesnými systémy latiny a angličtiny nás přivádí k otázce, zda by bylo možné i pro češtinu navrhnout v rámci moderního lingvistického paradigmatu systém, který by byl svou podstatou temporální, ale přitom by zahrnoval všechny tvary jednoho slovesného lexému a byl by metodologicky koherentní.

---

⁵ K jinému příkladovému slovesu *chytám* však uvedl préterita *chytal jsem* i *chytíl jsem*.

Jsme si vědomi skutečnosti, že latina i angličtina jsou systémově odlišné od slovanského základu českého jazyka a že jejich gramatický popis respektuje strukturu obou jazyků, vnímáme je proto pouze jako terminologickou inspiraci. Návrh, který budeme probírat dále, vystavíme především na barokním popisu českého jazyka, jenž je ale sám o sobě taktéž problematický, neboť i ve své nejpreciznější podobě obsahoval mnohé strukturální nepřesnosti, je proto nutné přizpůsobit jej moderním aspektologickým vědomostem. Předložení tohoto návrhu zároveň neznamená, že zamítáme současný model popisu českého slovesa s oddělenými kategoriemi času a vidu. Platný systém v zásadě vyhovuje nárokům na něj kladeným, přináší však otázky (z široké palety zmiňme povahu vidových dvojic, existenci čistě vidových prefixů nebo charakter tzv. obouvidových sloves), k jejichž vyřešení by mohla napomoci komparace s odlišně vystavěným deskriptivním modelem.

Výchozím bodem uvažovaného modelu je sloučení dokonavého i nedokonavého paradigmatu v jedno prostřednictvím obohacení systému slovesných časů. Za vzorové sloveso našeho experimentu jsme zvolili formu *prosím*. Prézenní tvar je vybrán z toho důvodu, že infinitiv jako tradičně uváděný základní a neurčitý tvar lexému má v naší konstrukci jinou pozici. V tomto bodě můžeme vyvodit následující indikativní aktivní soustavu pro první osobu singuláru:

poprosil jsem – prosil jsem – prosím – poprosím – budu prosit

Užijeme-li prověřenou barokní terminologii, je první tvar *préteritem perfektem*, následuje *préteritum imperfektum*, *prézens*, *futurum perfektem* a *futurum imperfektum*, přičemž samozřejmě opomíjíme archaické antepréteritum, které by analogicky nabývalo také dvou temporálních hodnot. Co se týče komunikační platnosti těchto tvarů, neliší se od stávajícího modelu. Préteritum perfekta označuje děj minulý chápaný celistvě, préteritum imperfekta naopak děj minulý chápaný bez ohraničení nebo zdůrazňující minulou neměnnost takového děje. Prézens zahrnuje vyjádření aktuální i neaktuální přítomnosti (*prosím v tomto okamžiku a zároveň to říkám* i kupříkladu *mám podánu žádost a čekám na vyřízení*). Futurum perfektem potom označuje obecně děj budoucí pojmáný celistvě a u některých, sémanticky specifických sloves může vyjádřit i kontextově podmíněný význam neaktuální přítomnosti (jde především o tzv. kapacitiva typu *dokáži*). Nakonec futurum imperfektum slouží k vyjádření významově neohrazených dějů očekávaných v budoucnosti.

K výčtu se připojuje *imperfektní infinitiv* a *imperativ* (*prosit* a *pros!*) a *perfektní infinitiv* a *imperativ* (*poprosit* a *popros!*), a také dvojí sada kondicionálů (*prosil bych* a *poprosil bych* atd.). Přechodníkové tvary by byly reprezentovány formami *prose* a *poprosiv*. Sémantické vymezení a funkce všech neindikativních tvarů přirozeně musí zůstat zachovány beze změn, aplikace temporální terminologie tu tedy na první pohled působí nemístně, neboť u těchto forem kategorie slovesného času není určována. Podle našeho návrhu by tu šlo pouze

o analogické pojmenování, aby zůstala zachována jednotnost systému, nejedná se tak o nesystémové zavádění kategorie času k neindikativním formám. U některých z těchto gramémů navíc neadekvátní temporální pojmenování funguje i v rámci stávajícího popisu (*kondicionál přítomný* ani *přechodník přítomný* neodkazují na čas přítomný). V případě přechodníků by navíc byla doplněna zdánlivá nepárovost současného modelu, která nepoučené mluvčí často vede k dotváření nekodifikovaných transgresivů (od slovesa *prosit* – *prose* a **proshiv*, od slovesa *poprosit* – **poprose* a *poprosiv*). Námi modelovaný popis by naopak přiřadil oba platné přechodníkové tvary k jedinému lexému.

Popsaný systém je však notně idealizovaný, neboť vyvstávají otázky, jak se zachovat ke slovesným tvarům typu *vyprosím*, *uprosím* apod. a k příslušným sekundárním imperfektivům (*vyprošovat*, *uprošovat* apod.). Tento podnět nás vede k myšlence, že primárním tvarem navržené koncepce musí být *futurum perfectum*, od něhož jsou odvozovány ostatní tvary, čímž vznikne několikero paralelních řad následujících typů (příklad je opět veden pouze v indikativu aktiva, paralelně je však možné rozšířit jej na všechny ostatní slovesné gramémy):

vyprosil jsem – vyprošoval/prosil jsem – vyprošuji/prosím – vyprosím – budu vyprošovat/prosit
koupil jsem – kupoval jsem – kupuji – koupím – budu kupovat
minul jsem – míjel jsem – mívám – minu – budu míjet
bodnul jsem – bodal jsem – bodám – bodnu – budu bodat
přinesl jsem – přinášel/nesl jsem – přináším/nesu – přinesu – budu přinášet/ponesu

Byť jsme se v těchto typových příkladech pokusili postihnout všechny hlavní paradigmatické řady dané různými způsoby lexikálního i gramatického obohacování, přirozeně to nevyklučuje řady v určitých hlediscích neúplné, například slovesa s homonymními tvary:

obětoval jsem – obětoval jsem – obětuji – obětuji – budu obětovat
exkomunikoval jsem – exkomunikoval jsem – exkomunikuji – exkomunikuji – budu exkomunikovat

5. Vyvození možného přínosu

Uvedený, čistě temporální popis slovesného paradigmatu přináší některé obtíže, především komplikuje stávající terminologii a zvýrazňuje systémovou konkurenci primárního a sekundárního imperfektiva, kterou nelze vysvětlit z pohledu morfologické úspornosti, ale pouze za pomoci vnější pragmatické motivace. Na druhé straně však navržený experimentální systém zpřístupňuje i některé výhody, protože zanedbává problematickou gramaticky-lexikální kategorii slovesného vidu.

Za možný didaktický přínos lze považovat zahrnutí slovesného vidu do rámce časové kategorie, což by ulehčilo pozici mluvčím neslovanských jazyků, kteří se učí češtinu, a snad i žákům českých základních a středních škol, pro které je vid kategorií nerozlišitelnou pomocí prostého jazykového citu, a tedy bez speciálního

školení. Na druhou stranu by se však žáci museli vypořádat s vyšším počtem časových gramémů (pětice namísto stávajících tří). Spíše než o didaktickém zjednodušení tedy uvažujeme o navrženém experimentu jako o pokusu postihnout problematická místa současného modelu popisujícího české sloveso a prostřednictvím vzájemné komparace vyvodit možná řešení.

Navržený model vede k užší lemmatizaci slovníkových hesel, neboť slučuje v jediný lexém kupříkladu formy *píši* – *vypíši* – *vypisuji*. Budeme-li považovat za neutrální tvar takového jednotícího lexému definované futurum perfectum typu *vypíši* a nikoli přítomný tvaru *píši*, obrátíme vysvětlíme podstatu vidových dvojic. Při porovnání navrženého modelu se stávajícím dojdeme ke zdůvodnění, proč v současném temporálně-aspektovém modelu považovat za vidovou dvojici gramatické podstaty formy derivované pomocí imperfektivizace (od tvaru *vypíši* odvozené *vypisuji*), ale nikoli formy derivované skrze perfektivizaci (od tvaru *píši* odvozené *vypíši*), u nichž převažuje lexikální povaha.

Porovnání stávajícího a navrženého modelu může také vést k ověření, zda lze některé předpony považovat za čistě vidové, či nikoli. Pokud by bylo možné, aby přefigovaná i nepřefigovaná forma zastupovala v čistě temporálním systému tutéž funkční pozici (teoreticky například tvary přítomny *kopu* a *vykopávám*, které by oba odkazovaly na futurum perfecta *vykopu*), mohli bychom takový prefix v rámci stávajícího modelu považovat za čistě vidový.

Konečně navržený model dobře ilustruje i nemožnost kontextové obouvidovosti některých slovesných tvarů, jak ukazují řady vzorových sloves *obětovat* a *exkomunikovat*, které jsme uvedli výše. U těchto sloves je pozice préterita perfecta a préterita imperfecta zastoupena homonymním tvarem, a stejně tak i přezens a futurum perfectum jsou reprezentovány shodnou jednotkou.

Náš experimentální návrh jednostranně temporálního systému českého slovesa vychází z předpokladu, který je běžně aplikován při výuce neslovanských indoevropských jazyků, v českém prostředí však nepochybně působí poněkud překvapivě. Navržený gramatický systém ale v historické době umožňoval pochopení a přesný popis nejpodstatnějších rysů českého slovesa a řešení některých problematických jevů přináší i při současném stavu aspektologického bádání. Navržený systém nemá ambici nahradit stávající popis českého slovesa s jasně oddělenými kategoriemi času a vidu, leč dobře poslouží jako nástroj pro kontrolu a detailní dokreslení současného modelu.

Literatura

Benedikt z Nudožer, V. (1603): *Grammaticæ BOHEMICÆ etc.* Číslo knihopisu K01062. Pracováno s digitální kopií tisku z knihovny Národního muzea, Praha, sign. 26 E 21. Dostupné online z:

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopieinfo/BenGram1603>>.

- Benešovský, M. (1577): *GRAMMATICA BOHEMICA etc.* Číslo knihopisu K07165. Pracováno s digitální kopii tisku z Národní knihovny České republiky, Praha, sign. 54 F 94. Dostupné online z:
<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/BeneGram1577>>.
- Bičovský, J. (2009): *Vademecum starými indoevropskými jazyky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- Dahl, Ö. (1985): *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Diomedes (pozdní 4. století po Kr.): *Ars Grammatica. Liber primus*. Dostupné online z:
<<http://kaali.linguist.jussieu.fr/CGL/text.jsp?topic=de%20uerbo&ref=1,334,1-388,9>>.
- Dobrovský, J. (1809): *Ausfuehrliches Lehrgebaeude der Boehmischen Sprache etc.* Číslo knihopisu K01982. Pracováno s digitální kopii tisku z knihovny Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, sign. T III 6830. Dostupné online z:
<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/DobLehr1809>>.
- Dostál, A. (1954): *Studie o vidovém systému v staroslověnětině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Drachovský, J. (1660): *Grammatica Boëmica in V libros divisa etc.* Číslo knihopisu K02093. Pracováno s digitální kopii tisku z Vědecké knihovny v Olomouci, sign. 32.277. Dostupné online z:
<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/DrachGram1660>>.
- Dušková, L. a kol. (2009): *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Elektronické vydání. Praha: Ústav anglického jazyka a didaktiky, FF UK. Dostupné online z:
<<http://emsa.ff.cuni.cz/>>.
- Erhart, A. (1982): *Indoevropské jazyky: Srovnávací fonologie a morfologie*. Praha: Academia.
- Kameník, J. (2016): Popis jazykového jevu a jeho literární realizace na příkladu přechodníků. In: M. Janečková a kol., *Růže prší krásná...* Praha: ARSCI, s. 235–253.
- Kopečný, F. (1982): K dobrým počátkům české gramatické tradice. *Wiener slavistischer Almanach* 9, s. 257–283.
- Kudrnovský, A. (1935): *Latinská mluvnice pro gymnasia, reálná i reformní reálná gymnasia*. Praha: Československá grafická unie a.s.
- Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J. (1986): *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Panhuis, D. (2014): *Gramatika latiny*. Praha: Academia.
- Pech, J. (1999): *Latina pro gymnázia II*. Praha: Leda.
- Rosa, V. J. (1672): *GRAMMATICA LINGVAE BOHEMICAЕ etc.* Číslo knihopisu K14884. Pracováno s digitální kopii tisku z knihovny Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, sign. T III 3178a. Dostupné online z:
<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/RosaGram1672>>.
- Seidel, E. (1960): O problémech vidu. *Slovo a slovesnost* 21, s. 249–256.
- Šiessler, I. J. (1812): *Praktycká česko-německá Grammatyka pro Čechy etc.* Praha: C. W. Enders. Pracováno s digitální kopii tisku z knihovny Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, sign. T III 5558. Dostupné online z:
<<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/SiesGram1812>>.
- Trávníček, F. (1923): *Studie o českém vidu slovesném*. Praha: Česká akademie věd a umění.

Rubrika Slovo v Magazínu Pátek Lidových novin v roce 2017

Michaela Lišková

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
liskova@ujc.cas.cz

Popularizaci jazykovědy jsou věnovány rubriky v Týdeníku Rozhlas (Úvahy o jazyce), na stanici Dvojka Českého rozhlasu (Slovo nad zlato), v časopisech Host (Jazyková glosa) a Vesmír (Jazykový koutek), v Lidových novinách (Jazykové okénko) atd. Na počátku roku 2017 začaly v Magazínu Pátek Lidových novin vycházet jazykové sloupky v rubrice Slovo (s. 5). Cílem tohoto příspěvku je shrnout obsah rubriky za období od ledna do prosince 2017.

Sloupky v rubrice Slovo přístupnou formou seznamují veřejnost s vybranými aspekty především nových lexikálních jednotek. Rozsah textů je omezen 1100 znaky včetně mezer. Autorský kolektiv tvoří pracovníce oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Zuzana Děngeová (dále ZD), Věra Dvořáčková (VD), Magdalena Kroupová (MK), Michaela Lišková (ML), Renáta Neprašová (RN), Jana Nová (JN) a Veronika Vodrážková (VV).¹ Náměty sloupků si lingvistky vybírají samy, jen příležitostně jsou redakcí požádány o zpracování konkrétního tématu, např. slova s velikonoční, resp. vánoční tematikou (*pomlázka*, *František*) nebo slova *máslo* v souvislosti se společenskou debatou o vysokých cenách másla. Celkem bylo v loňském roce publikováno 36 příspěvků (v některých vydáních byla před lexikologickou popularizací upřednostněna reklama); ve spolupráci se pokračuje i v letošním roce.

Výhodou popularizačních textů je možnost rychle reagovat na aktuální fenomény; sloupky zaměřené na slovní zásobu tak mohou – byť drobně – přispívat k poznání lingvistickému i společenskému. Dějiny slov jsou vždy také dějinami kultury – a naopak. S ohledem na tento aspekt nebudeme při resumování textů postupovat chronologicky, nýbrž podle tematických okruhů, k nimž jsme příspěvky pro přehlednost přiřadili.²

Bohatě zastoupeným okruhem je POLITIKA s výrazy *čexit* (27. 1., VD), *kremlobot* (24. 3., JN), *mluvčáček* (12. 5., JN), *kampaň* (15. 12., JN) a *Czechia* (8. 9., ZD). Sloupek pojednávající o příležitostném slově *čexit* nabízí jeho význam,

---

¹ Od roku 2018 Z. Děngeová a R. Neprašová v ÚJČ už nepůsobí a na této popularizační činnosti se dále nepodílejí.

² Názvy tematických okruhů píšeme kapitálkami, názvy sloupků tučně a kurzívou, příp. další slova, o nichž sloupky pojednávaly, kurzívou.

hypotetický odchod České republiky z Evropské unie, a výrazy stejného druhu, např. *frexit* (France + exit), *spexit* (Spain + exit) nebo *gerexit* (Germany + exit). Nesrovnatelně frekventovanější je výraz *brexít*, odkazující k plánovanému odchodu Velké Británie z EU. Okazionální výraz **kremlobot** označuje člověka, který zaplavuje internetové diskuse příspěvky podporujícími nynějšího ruského prezidenta. Jak v nadsázce píše autorka, je to „prostě takový robot z Kremlu“. Blend **mluvčáček** vznikl spojením obecného slova *mluvčí* a příjmení *Ovčáček*. Ve vztahu k osobě Jiřího Ovčáčka se tento příležitostný výraz obvykle píše s velkým počátečním písmenem, kdežto jako posměšné obecné označení mluvčího, který se neohlíží na vlastní důstojnost, s malým *m*. Slovo **kampaň** má více významů. Význam ‚období hlavní činnosti, vypjatého pracovního úsilí‘ je dnes upozaděn, zatímco ve spojeních *vojenská*, *letecká kampaň* se – pod vlivem angličtiny – vrací význam ‚vojenské tažení‘. Oficiální jednoslovný název republiky **Czechia** stále budí emoce. Sloupek představuje jiná jednoslovná, okazionální pojmenování našeho státu tvořená formantem *-stán*, např. *ČRstán*, *Českostán* nebo *Čechystán*, nesoucí příznak depreciace.

Do okruhu TECHNOLOGIE A SOCIÁLNÍ SÍTĚ patří slova **youtubovat** (10. 2., MK), **vyselfit se** (24. 2., RN), **blogeřina** (31. 3., RN), **zed'** (5. 5., RN) a **datasexuál** (21. 7., RN). Ve sloupku věnovaném slovesu **youtubovat** ‚nahrávat nebo sledovat videa na serveru YouTube‘ jsou uvedeny ještě další výrazy, které vznikly s využitím názvu tohoto serveru (*youtuber*, *youtuberka*, *youtuberství*, *youtuberský*, *youtubování*, *youtubovský*, *youtubový*, *youtubko*, *youtubičko* a další). Okazionalismus **vyselfit se** nese význam ‚vyfotografovat sám sebe, pořídit si selfie‘. Jsou představena příznaková synonyma slova *selfie*, jako je *selfičko*, *selfina/selfinka* či řídký výraz *mojka*, a dále označení různých typů *selfie*, např. *welfie* (*wellness selfie*) nebo *couplie* (*couple selfie*). Výklad titulního slova **blogeřina** se do sloupku nevešel, text se soustředí na pravopis slov odvozených od slova *blog(g)er*, např. *blog(g)erka*, *blog(g)erský*. Osvěžujícím doplněním je výčet příležitostných složenin s komponentem *blog*: *blogoinformace*, *blogomanie*, *blogoromán*; *gastroblog*, *beautyblog*, *mamablog*; *blogobásník*, *blogosvět*. Výraz *zed'* označuje část profilu na Facebooku, kam se píší různé vzkazy a kde se zobrazuje celá uživatelova aktivita na této sociální síti. Příspěvek nazvaný **Datasexuál** si všímá slovního základu *-sexuál*, který se v současné češtině začíná prosazovat i pro označení osob se zájmovou orientací na různé aktivity – *gastrosexuál* je zapálený do jídla, *metrosexuál* úzkostlivě dbá o vzhled, *technosexuál* je posedlý moderní technologií a titulní **datasexuál** si s nadšením zaznamenává nejrůznější údaje.

Do oblasti MEZILIDSKÝCH VZTAHŮ spadají výrazy **trapnomilenka** (6. 1., VD), **dobroser** (3. 2., JN), **friendzóna** (16. 11., RN) a **influencer** (24. 11., VD). Okazionalismus **trapnomilenka** se v bulvárních médiích objevoval v souvislosti s osobním životem hudebníka Felixe Slováčka. Může jít o milenku, jejíž chování je trapné (už jen tím, že je něčí milenka), či o milenku, jež je příčinou trapného chování svého milence (už jen tím, že právě ona je jeho milenkou). Slovo **dobroser** ironicky a hanlivě označuje osobu, která přehnaně koná činnost, o níž se

domnívá, že je prospěšná. Přestože jde o příležitostný výraz, byla od něj již vytvořena řada derivátů: *dobroserka* (méně často *dobroserkyně*), *dobroserský*, *dobroserství* a *dobroserismus*. Výraz z mluvy mládeže **friendzóna** [frendzóna] nebo **friendzone** [frendzoun] podle autorky „označuje situaci, v níž se ocitá člověk zamilovaný do někoho, kdo se s ním chce jen přátelit (*moc dlouho jsem čekal a skončil jsem ve friendzone*).“ Vedle podstatného jména existuje také sloveso *friendzonovat* (někoho). Závěrem sloupku je tematicky doplněna ještě přejímka *crush*, pojmenování objektu neopětované milostné touhy (*být friendzonován crushem* tedy není nic příjemného). Posledním slovem této skupiny je anglicismus **influencer** [influenser, influensr]. Označuje toho, kdo něco či někoho ovlivňuje. V současnosti jde často o uživatele sociálních sítí, kteří jsou schopni zaujmout nezanedbatelné množství dalších lidí, ovlivňovat jejich názory a chování, být jejich vzorem a inspirací. Pokusy prosadit české ekvivalenty jako *ovlivňovač* nebo *hybatel* nebyly úspěšné.

Dynamickou oblast GASTRONOMIE zastupuje trojice výrazů, a to **rawsoto** (2. 6., RN), **sušárna** (22. 9., JN) a **máslo** (27. 10., ZD). V textu nazvaném **rawsoto** se poučíme nejen o „rizotu“ připraveném podle zásad *raw stravy* (pokrmu nesmí projít tepelnou úpravou nad 42 °C), ale také o *krupetu/krupotu*, *bulguretu/bulgurotu*, *pohankotu*, *jáhlotu* a *kuskusotu*. **Sušárna**, příp. též *sushárna* nebo *sushárna*, je příležitostné označení restaurace, v níž se podává *suši/sushi*. Zvuková shoda s domácími slovy *sušárna*, *sušárna* ve významu ‚místo, kde se něco suší‘ je jak zdrojem humoru, tak důvodem, proč se slovo neutrálním označením pro suši restauraci patrně nestane. Sloupek inspirovaný slovem **máslo** pojednává o frazému *mít máslo na hlavě* ‚být nepoctivý, mít nějakou vinu‘. Svůj původ má patrně v 15. století ve Francii, kde mívaly máslo na hlavě trhovkyně, které máslo při výrobě šidily. Za trest musely stát na pranýři s máslem na hlavě tak dlouho, dokud se jim na slunci nerozteklo.

Slova **vybotoxovat** (20. 1., ML), **modelína** (16. 6., ML) a **burkiny** (7. 4., ML) řadíme do okruhu KRÁSA A MÓDA. Sloupek věnovaný slovesu **vybotoxovat** si všímá nejen dalších slov, v nichž se objevuje základ *botox* (mj. *obotoxovaný*, *nebotoxlý*, *nebotoxový*, *zbotoxovaně*, *zabotoxovaný*), ale také přenosu pojmenování z oblasti korektivní dermatologie do oblastí dalších. Slovo **burkiny**, označující „jakýsi kompromis mezi burkou a bikinami“, by se mělo psát s koncovým *y*. Už v roce 1970 vysvětloval časopis *Naše řeč*, že výraz *bikiny* správně píšeme s *y* na konci. Tato zásada platí i pro moderní *tankiny* nebo *mankiny*. Modelovací hmota, s níž si hrají děti, může být označena jako *plastelína*, *modelína* nebo *formela*; v některých spojeních převažuje jedno z těchto slov (*inteligentní plastelína*, *domácí modelína*). Sloupek nazvaný **Modelína** zaměřuje pozornost ještě na expresivní význam slova, který označuje modelku.

Do okruhu POCITŮ zařazujeme slova **bahnit se** (4. 8., JN), **zážitky** (11. 8., VV) a **negáči** (17. 3., VV). Převážně etymologické zaměření má sloupek o slovese **bahnit se**. Ovce se bahní, když rodí mláďata; původ slova se pak nespojuje s bahnem, ale s praslovanským slovem *agne* (*jehně*). *Bahnit se* ale můžeme i u vody

(koupat se) nebo ve vzpomínkách (zaobírat se jimi až příliš usilovně). Na zajímavý statistický fakt upozorňuje sloupek o **zážitcích**: od 90. let výrazně stouplou užívání slova *zážitkový*, objevuje se např. ve spojeních *zážitková turistika*, *zážitková firma*, *zážitková gastronomie*, *zážitkové saunování* nebo *zážitkový chodník*. Text o negativistických lidech neboli **negáčích** upozorňuje jak na slova spojená s pocity negativními (*hejtr*, *zbugakizovat*), tak pozitivními až *superpozitivními* (*vydobropozitivovat*, *sluníčkáři*).

V češtině dosud nelexikalizované výrazy **hladolet** (28. 4., VD) a **kolonožka** (19. 9., VD) zastupují oblast DOPRAVY. Po výčtu starších významů slova **hladolet** sloupek představuje jeho expresivní význam ‚kdo je nenasytný, ať už ve vztahu k jídlu či moci‘, příp. ‚rychlý dopravního prostředek, který má vysokou spotřebu paliva‘. Po zrušení bezplatného občerstvení na palubě některých letadel se jako **hladolet** příležitostně označuje i let, jehož účastníci mají hlad. Slovo **kolonožka** pojmenovává nové motorizované dopravní zařízení, které si lze nejnepříjemněji představit jako *segway* bez tyče a řídicího. Až čas ukáže, získá-li si toto zařízení trvalejší oblibu a bude-li pak označováno jako *kolonožka*, nebo zvítězí-li konkurenční anglicismus *hoverboard*.

Do oblasti EKONOMIKY a MARKETINGU přiřazujeme výraz **babišné** (3. 3., VV) a slovní spojení **dárek zdarma** (26. 5., ML). Příležitostně pojmenování **babišné** označuje poplatek za evidenci platby. Mezi další aktuální okazionalismy pojmenovávající názvy dávek a poplatků patří mj. *julínkové* ‚poplatky u lékaře‘ a *make-upové* ‚příplatek na reprezentaci‘. Slovní spojení **dárek zdarma** (26. 5., ML) může být kritizováno jako pleonastické, ale vzhledem k jeho častému užívání v oblasti marketingu je namísto se zamyslet nad tím, proč se k němu uživatelé uchylují. Toto spojení není doloženo pouze v češtině, v moderních zahraničních slovnících najdeme anglický *free gift* nebo německý *Gratisgeschenk*.

Oblast KRIMINÁLNÍ ČINNOST zastupuje slovo **tunelář** (7. 7., VD). V češtině se objevuje na počátku čtyřicátých let dvacátého století jako označení povolání dělníka pracujícího na stavbě tunelů, postupně též odborníka na výstavbu podpovrchových průchodů. V devadesátých letech se výraz začal používat pro pojmenování člověka, který se dopouští podvodných finančních operací neboli *tunelování*. Čeština se dále obohatila o slova *tunelářství*, *tunelace*, *tuneláž*, *tuneling* apod.

Okruh ŽIVOTNÍ STYL je zastoupen slovem **hipster** (30. 6., JN). V češtině se užívá nejméně od roku 2003. České slovníky zatím heslo *hipster* neobsahují, podle anglických je to ‚osoba, která sleduje nejnovější trendy a módu, zejména z oblasti mimo hlavní proud‘. O zdomácnění slova v češtině svědčí odvozování, srov. *hipsterka*, *hipsterství*, *hipsterština*, *hipsterský*, *hipsteřit*.

K okruhu KONÍČKŮ bychom snad mohli zařadit slovo **zevling** (13. 1., ZD). Titulní substandardní výraz doplňují žertovné okazionalismy *gaučing*, *fláking* a *knajping*, neobvykle utvořené pomocí anglického formantu *-ing*.

Do okruhu UMĚNÍ patří zvláštní slovo **koňafa** (10. 3., ZD). Jde o humorné označení osm metrů vysoké jezdecké sochy markraběte Jošta Lucemburského

v centru Brna. Slovo *koňafa* vzniklo spojením slov *kuň* a *žirafa*, neboť socha právě tato dvě zvířata připomíná.

Oblast STAVEBNICTVÍ zastupuje neosémantismus *stěrka* (9. 6., VV). Slovníky výraz *stěrka* vykládají jako ‚nástroj na stírání‘. V současnosti se prosazuje význam nový – ‚materiál stíráním nanášený‘ neboli *stěrkovací hmota*. Lze s ním *vystěrkovat* podlahy, *zastěrkovat* nepravidelnosti na stěnách nebo *přestěrkovat* strop.

Do tematického okruhu RODINY zařazujeme slovo *rodičovství* (1. 9., ML). Sloupek pojednává o nových typech rodiny, označovaných jako *patchworková* (složená z členů, kteří dříve ve stejné roli tvořili součást jiných rodin) nebo *duhová rodina* (*homoparentální*). Zmiňuje se taktéž o protikladných výchovných stylech, *rodičovství helikoptérovém a líném*.

Výraz *sorry jako* zařazují do oblasti JAZYKA. Substandardní slovní spojení *sorry jako* (29. 12., ML) zvítězilo v anketě Slovo roku na portálu Lidovky.cz. Popularitu získalo už na počátku roku – po lednovém vyjádření Andreje Babiše pro Českou televizi o výši jeho příjmů. Nepřiměřenost repliky v oficiální komunikační situaci podnítila vznik nespočtu fotomontáží, videí a hlášek. Jejich původci tak ventilovali svou frustraci ze současné politiky, případně usilovali o obecně komický účinek. Expresivní spojení *sorry jako* se používá se značně širokou platností, od *promiňte, pardon* přes *no dovolte, tak to pr až po smůla* nebo *trhněte si nohou*.

Tematický okruh SVÁTKŮ obsahuje slova *pomlázka* (13. 4., ZD) a *františek* (22. 12., VD). Výraz *pomlázka* se vztahuje k Velikonocům. Existuje pro něj celá řada nářečních ekvivalentů: na Moravě se tomuto „omlazovacímu nástroji“ říká *žila*, *tatar* nebo *korbáč*, na Opavsku *kyčka* či *karabáč*, v náchodské a kladské oblasti *dynovačka* a na Rakovnicku *pamihoda*. Před Vánocemi bylo do rubriky zařazeno slovo *františek*. Jde o trojhránek nebo kuželík namletého dřevěného uhlí a vonné pryskyřice, který po zapálení vydává vonný dým. Do češtiny se pojmenování *františek* mohlo dostat přejetím anglického výrazu *frankincense* (kadidlo). Jinou možností je souvislost s mnišským řádem františkánů, kteří nosili černé kutny s kápí – a podoba černých kuželíků tak mohla jejich zjev asociovat.

Jak je z přehledu patrné, rubrika Slovo často pojednává o příležitostných výrazech nebo významech, které nejsou pevnou součástí slovní zásoby češtiny (*hladolet*, *friendzóna*, *vyselfit se*). To je zcela v souladu s redakčním zadáním, které preferuje aktuálnost, zajímavost a originalitu slov. Autorky se v průběhu roku 2017 zabývaly jak novými výrazy, které označují nové předměty a skutečnosti (*kolonožka*, *burkiny*, *patchworková rodina*), výrazy aktualizacími (*dobroser*, *negáč*, *trapnomilenka*), tak i výrazy v češtině běžnými (*františek*, *máslo*). Pouze jednou se psalo o jménu vlastním (*Czechia*). Mezi nejvíce zastoupené tematické oblasti patřily politika, technologie a sociální sítě, mezilidské vztahy, gastronomie, krása a móda a pocity. Přístup deskriptivní převažoval nad přístupem preskriptivním. Náplň sloupků se nejčastěji odvíjela od výkladu významu, příp. uvádění významově spřízněných slov, ale pozornost se zaměřovala i na

výslovnost, pravopis, slovtvorbu, stylové hodnocení nebo původ slov. Některá z představených slov mohou relativně brzy zaniknout, může se proměňovat jejich formální podoba a/nebo sémantika. Rubrika Slovo v Magazínu Pátek Lidových novin dílčím způsobem zaznamenává a reflektuje aktuální stav dynamické slovní zásoby češtiny, zejména její periferie.

Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení v roce 2017

1. Organizační záležitosti

Práce v Jazykovědném sdružení České republiky byly v roce v roce 2017 organizovány obdobným způsobem jako v období předcházejícím. Dne 9. 3. 2017 se uskutečnilo na Filozofické fakultě UK v Praze valné shromáždění. Doc. Šmejkalová informovala členy JS o činnosti za r. 2016, dr. Holubová seznámila přítomné se zprávou o hospodaření JS a dr. Šemelík přednesl zprávu revizní komise.

Všechny body programu, konkrétně zpráva o činnosti JS, zpráva o hospodaření, zpráva revizní komise a usnesení valné hromady byly schváleny přítomnými členy JS jednohlasně.

Veškeré dokumenty týkající se valného shromáždění jsou veřejně přístupné z www stránek <http://www.jazykovednesdruzeni.cz/>.

2. Přednášková a seminární činnost

Hlavní aktivita Jazykovědného sdružení ČR se stejně jako v minulých letech soustředila na pořádání přednášek, seminářů a odborných setkání. Projekt, jímž byla činnost Jazykovědného sdružení v roce 2017 určována, nesl název *Aktuální otázky gramatického popisu jazyka*. Tomu odpovídalo i tematické zaměření odborného semináře v Praze a některých přednášek. Primárně gramaticky zaměřená vystoupení byla doplňována např. tématy onomastickými, lexikologickými, etymologickými, sociolingvistickými, stylistickými, lingvodidaktickými atd.

Oproti roku 2015 a 2016 zaznamenáváme stálý nárůst přednáškové činnosti: Celkem se v roce 2017 ve všech pobočkách Jazykovědného sdružení uskutečnilo 67 přednášek nebo workshopů a odborných seminářů.

V Brně se uskutečnilo 7 přednášek, v Českých Budějovicích 8 přednášek, v Hradci Králové 6 přednášek, v Olomouci 13 přednášek včetně Fora mladých lingvistů a XVIII. mezinárodního setkání mladých lingvistů Olomouc 2017, v Ostravě 11 přednášek, v Praze 13 akcí včetně odborných seminářů, v Ústí nad Labem 6 setkání a v Opavě 3 přednášky. Neaktivní byla pobočka v Plzni.

V Brně bohužel i v roce 2017 negativně ovlivňovaly konání schůzí JS stavební práce v areálu FF MU, kdy se přednášky z nedostatku trvalé zasedací místnosti musely konat ad hoc. Zatímco ale v Brně jsou už tradicí cizojazyčné přednášky, v Ostravě se poprvé uskutečnila přednáška v anglickém jazyce, která byla velmi úspěšná. Ostravská pobočka JS také často zvala i odborníky z jiných oborů, nejen lingvisty, nicméně tematicky přednášky vždy odpovídaly jazykovědnému

zaměření. Přednášky byly realizovány ve spolupráci dvou fakult – Filozofické fakulty a Pedagogické fakulty Ostravské univerzity. Olomoucká pobočka znovu organizovala soutěže a přednášky pro mladé lingvisty; studenti se do aktivit Jazykovědného sdružení v různých formách zapojovali po celé republice.

3. Realizované přednášky a semináře

Brno

- (1) 9. března 2017
Václav Blažek (MU): *Rané indoevropské stopy v toponymii Centrální Asie* (10 účastníků)
- (2) 24. dubna 2017
Manfred Krifka (Berlín): *Pseudo-incorporated nominals, weak definites and their anaphoric uptake* (15 účastníků)
- (3) 27. dubna 2017
Tomáš Kaňa (Brno): *Alonymie některých českých a německých toponym v současném úzu* (23 účastníků)
- (4) 18. května 2017
Vaidas Šeferis (Brno): *Text, jeho hranice a koheze: struktura Ročních dob Donelaise jako lingvistický problém* (24 účastníků)
- (5) 14. září 2017
Franc Marušič (Nova Gorica): *Sandwich agreement cases* (8 účastníků)
- (6) 3. října 2017
Alexander Maxwell (Wellington): *Sorbian and the Slavic World: Taxonomy and Imitation* (8 účastníků)
- (7) 1. prosince 2017
Harald Bichlmeier: *The translations of Martin Luther's works into the Baltic languages and the languages of Central Europe – a project and its first results*

České Budějovice

- (1) 16. března 2017
Karel Oliva (MU): *Korektor české gramatiky (tvorba softwarového korektoru českého pravopisu)* (80 účastníků)
- (2) 10. května 2017
Marie Čechová (FF UK, PF UJEP): *Eliptičnost a redundance v jazyce mluveném i psaném* (50 účastníků)
- (3) 16. května 2017
Jakub Kopecký (ÚJČ AV ČR): *Teorie jazykového managementu: propojení mikro- a makrodimenze* (45 účastníků)
- (4) 9. října 2017
Marie Janečková (FF JU): *Přejímky z maďarštiny ve střední Evropě* (45 účastníků)
- (5) 16. října 2017
Václav Fred Chvátal (Muzeum Českého lesa v Tachově): *Židovská jména v epigrafice* (55 účastníků)
- (6) 28. listopadu 2017
Michaela Lišková (ÚJČ AV ČR): *Neologismy jako lingvistický a kulturní fenomén* (89 účastníků)

- (7) 6. prosince 2017
Milan Křišťůfek: *Grafická úprava knih, spolupráce grafika s redaktorem a korektorem* (35 účastníků)
- (8) 14. prosince 2017
Markéta Maturová (FF JU): *Profesní mluva v gynekologickém prostředí* (46 účastníků)

Hradec Králové

- (1) 8. února 2017
Josef Línek (FF UP Olomouc): *Faktory ovlivňující podobu překladového církevně-slovanského textu* (19 účastníků)
- (2) 1. března 2017
Pavel Nečas (LF UK v Hradci Králové): *Puberta před kyčlí aneb děloha pana Václava (možnosti a limity (latinské) lékařské terminologie)* (31 účastníků)
- (3) 22. března 2017
Jiří Kraus (FSV UK): *Rétorika jako teorie i praxe řečového dorozumění* (40 účastníků)
- (4) 5. dubna 2017
Ilona Janyšková (ÚJČ AV ČR): *Etymologický slovník nejstaršího slovanského spisovného jazyka* (7 účastníků)
- (5) 4. prosince 2017
Marta Pató (Univerzita Pardubice): *Prof. Albert Pražák v bratislavské korespondenci (k jazykové situaci Československa)* (27 účastníků)
- (6) 11. prosince 2017
Lukáš Zádrapa (FF UK): *Čínština jako běžný zástupce sinotibetských jazyků: rekonstrukce staročínské morfologie* (30 účastníků)

Olomouc

- (1) 26. dubna 2016
Soutěž Student a věda: Lingvistika – fakultní kolo (35 účastníků)
hlavní organizátor: Katedra bohemistiky FF UP Olomouc, spoluorganizátor: olomoucká pobočka JS ČR
členky organizačního týmu: Božena Bednaříková (vedoucí), Kristina Dokulilová, Pavla Poláchová (FF UP Olomouc)
předsedkyně soutěžní poroty: Ludmila Veselovská (FF UP Olomouc)
- (2) 15. května 2017
Ivana Bozděchová (FF UK): *Umělecký překlad – ztráty a nálezy* (65 účastníků)
úvodní slovo: Eva Nováková (FF UP Olomouc)
- (3) 15. května 2017
7. ročník celostátního kola soutěže *Student a věda – Lingvistika* (45 účastníků)
členové organizačního týmu: Božena Bednaříková (vedoucí), Kristina Dokulilová, Jitka Horáková, Denisa Jensenová, Michaela Kopečková, Eva Nováková, Monika Pitnerová, Pavla Poláchová, Lada Rybničková, Pavlína Stůjová, Kateřina Szokalová (FF UP Olomouc)
předsedkyně soutěžní poroty: Lucie Jílková (ÚJČ AV ČR)
- (4) 16. května 2017
Pavel Kosek a Radek Čech (FF MU, FF OU): *Teoretická východiska zkoumání pronomi-nálních enklitik ve starší češtině* (30 účastníků)
úvodní slovo: Robert Dittmann (FF UK)

- (5) 15.–16. května 2017
XVIII. mezinárodní setkání mladých lingvistů Olomouc 2017: *Jazyk jako nástroj manipulace* (70 účastníků)
členové organizačního týmu: Božena Bednaříková (vedoucí), Kristina Dokulilová, Jitka Horáková, Denisa Jensenová, Michaela Kopečková, Eva Nováková, Monika Pitnerová, Pavla Poláchová, Lada Rybničková, Pavlína Stůjová, Kateřina Szokalová (FF UP Olomouc)
V rámci konference byly realizovány 3 workshopy:
1) Robert Dittmann (FF UK): *Diachronní workshop*
2) Pavla Poláchová a Kateřina Szokalová (FF UP Olomouc): *Čeština jako cizí jazyk*
3) Eva Nováková (FF UP Olomouc): *Jazyk – věc veřejná*
- (6) 24. října 2017
Forum mladých lingvistů (Představujeme mladé, začínající lingvisty)
Pavla Poláchová (FF UP Olomouc): „*Myša a Václav Avel*“ – *Chyby ve výslovnosti češtiny u frankofonních studentů (čeština jako cizí jazyk)* (20 účastníků)
úvodní slovo: Karel Komárek (FF UP Olomouc)
- (7) 24. října 2017
Forum mladých lingvistů (Představujeme mladé, začínající lingvisty)
Jitka Horáková (FF UP Olomouc): *Zkouška z reálií pro udělení občanství ČR* (20 účastníků)
úvodní slovo: Karel Komárek (FF UP Olomouc)
- (8) 26. října 2017
Forum mladých lingvistů (Představujeme mladé, začínající lingvisty)
Eva Nováková (FF UP Olomouc): *Nazvěme věci mnoha (pravými) jmény: jmenná fráze v diskurzu Evropské unie* (35 účastníků)
úvodní slovo: Jarmila Tárnyiková (FF UP Olomouc)
- (9) 26. října 2017
Forum mladých lingvistů (Představujeme mladé, začínající lingvisty)
Wendy Zimmerová (FF UP Olomouc): *Příznakové lexikální prostředky v televizním veřejnoprávním zpravodajství* (35 účastníků)
úvodní slovo: Jarmila Tárnyiková (FF UP Olomouc)
- (10) 26. října 2017
Forum mladých lingvistů (Představujeme mladé, začínající lingvisty)
Michaela Kopečková (FF UP Olomouc): *Výuka výslovnosti u cizinců – dril i zábava* (25 účastníků)
úvodní slovo: Jindřiška Svobodová (FF UP Olomouc)
- (11) 26. října 2017
Forum mladých lingvistů (Představujeme mladé, začínající lingvisty)
Jakub Wenzel (FF UP Olomouc): *Metaforické strukturace radosti v českém a japonském jazykovém obraze světa* (25 účastníků)
úvodní slovo: Jindřiška Svobodová (FF UP Olomouc)
- (12) 31. října 2017
Richard Změlík (FF UP Olomouc): *Korpusy a literární věda* (20 účastníků)
úvodní slovo: Jana Kolářová (FF UP Olomouc)
- (13) 5. prosince 2017
Peter Kosta (Institut für Slavistik, Universität Potsdam): *Animacy, Gender and Agreement in Typologically and Genetically Cognate and Non-Cognate Languages – Cognitive Explorations into the Syntax-Semantic Interfaces of Human Language Faculty* (35 účastníků)

Opava

- (1) 6. dubna
Vít Skalička: Prezentace knihy *Opavština pro samouky* (25 účastníků)
- (2) 24. listopadu
Ondřej Šefčík (FF MU): *Indoevropské opozice modality T – D – Dh (– Th)* (7 účastníků)
- (3) 7. prosince
Jana Svobodová (PedF OU): *Nástrahy interpunkčního pravopisu a jeho výuky* (15 účastníků)

Ostrava

- (1) 15. března 2017
Pavel Kosek (FF MU): *Slovosledné pozice auxiliáru préterita v nejstarších českých prozaických textech* (12 účastníků)
- (2) 29. března 2017
Marta Tománková (Fakultní nemocnice Ostrava, Národní divadlo moravskoslezské): *Hlasová reedukace u hlasových profesionálů* (15 účastníků)
- (3) 12. dubna 2017
Kamila Smejkalová (ÚJČ AV ČR): *Noremnost jazykových prostředků v teorii a praxi jazykové kultury* (12 účastníků)
- (4) 2. května 2017
Martina Ptáčnicková (ÚJČ AV ČR): *Fronta na maso – Husákova stodola – Stalinova ponožka. Nestandardizovaná urbanonymie jako prostředek tiché rezistence i kolektivního humoru v čase světlých zítřků* (18 účastníků)
- (5) 3. května 2017
Jana Svobodová (PedF OU): *Školní čeština* (35 účastníků)
- (6) 8. listopadu 2017
Xinying Chen (陈芯莹) (Xi'an Jiaotong University, Čína): *Texts, treebanks, and networks* (12 účastníků)
- (7) 15. listopadu 2017
Zdeňka Opavská (ÚJČ AV ČR): *K problému lexikální variantnosti (na základě zpracování Akademického slovníku současné češtiny)* (12 účastníků)
- (8) 21. listopadu 2017
Gabriela Lefenda (PedF OU): *Vnímání variantních tvarů v češtině u školní mládeže (a postoje normových autorit)* (20 účastníků)
- (9) 22. listopadu 2017
Přemysl Mácha (PřF OU): *Etnická identita, toponyma a město – případ Českého Těšína/Cieszyna* (18 účastníků)
- (10) 29. listopadu 2017
Radek Čech (FF OU), Miroslav Kubát (FF OU), Jan Hůla (PřF OU): *Aplikace neuronových sítí v diachronní a synchronní sémantické analýze textů* (14 účastníků)
- (11) 6. prosince 2017
Gabriel Rožai (FF Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici): *Lad'ka, Milada, Matilda... Názvy jaskýň a priepastí Slovenského krasu z hľadiska medzipropriálnych vzťahov* (15 účastníků)

Praha

- (1) 9. března 2017
Martin Prošek a kol. (ÚJČ AV ČR): *Lingvistická systematizace dat jazykového poradenství*
- (2) 23. března 2017
Jan Králík (ÚJČ AV ČR): *Nepublikovatelné postřehy*
- (3) 6. dubna 2017
Roland Meyer (Humboldtova univerzita v Berlíně): *K syntaxi infinitivních podmínkových vět v češtině*
- (4) 20. dubna 2017
Šárka Zikánová (MFF UK): *K novinkám v textové lingvistice*
- (5) 4. května 2017
Ondřej Pešek (FF JU): *Topikalizační zřetelová syntagmata a nominativus pendens – funkční analýza syntaktických konstrukcí*
- (6) 18. května 2017
Pavel Sojka (Pedf UK): *Vývojová dynamika 4. třídy slovesné*
- (7) 5. října 2017
Marie Čechová (FF UK, PF UJEP): *Život s češtinou. Češka – češtinářka – Čechová*
- (8) 19. října 2017
Markus Giger (FF UK): *Nová Paradigmatika spisovné ruštiny*
- (9) 2. listopadu 2017
Robert Hammel (Humboldtova univerzita v Berlíně): *Čeština z hlediska areální typologie*
- (10) 9. listopadu 2017
Petr Čermák a Pavel Štichauer (FF UK): *Kauzativní konstrukce v románských jazycích a jejich české protějšky*
- (11) 15. listopadu 2017
Marie Dohalská (PedF UK): *Jubilejní přednáška*
Pořádal Kruh moderních filologů za participace JS ČR.
- (12) 23. listopadu 2017
Odborný seminář *Aktuální otázky gramatického popisu jazyka*
Miriam Friedová (FF UK): *Gramatická konstrukce je, když*
Markéta Lopatková a Václava Kettnerová (MFF UK): *Mezi gramatikou a slovníkem: Rodina elektronických valenčních slovníků VALLEX*
Karolína Skwarska (SLÚ AV ČR): *Popis valenčních vlastností českého, ruského a polského slovesa*
František Štícha (ÚJČ AV ČR): *Koncepce Velké akademické gramatiky spisovné češtiny*
Josef Šimandl (ÚJČ AV ČR): *Otázky popisu utvářenosti slov*
- (13) 7. prosince 2017
Karel Kučera (FF UK): *Česká přísloví v 17. století a dnes*

Ústí nad Labem

- (1) 15. února 2017
Dana Baláková (FF Katolické univerzity v Ružomberku): *Intrajazykové kulturne kontinuum (na materiáli biblickej frazeológie)*
Viera Kováčová (FF Katolické univerzity v Ružomberku): *Intrajazyková intergeneračná frazeologická kompetencia (na materiáli biblickej frazeológie) (23 účastníků)*

- (2) 22. března 2017
Pavla Kochová a Zdeňka Opavská (ÚJČ AV ČR): *Akademický slovník současné češtiny – mezi tradicí a inovací* (9 účastníků)
- (3) 5. dubna 2017
Diana Svobodová (PedF OU): *K různojazyčné lexikální synonymii v češtině a polštině* (27 účastníků)
- (4) 18. října 2017
Bohumila Junková (FF JU): *Způsoby prezentace názorů v diskusích na Novinkách.cz* (24 účastníků)
- (5) 22. listopadu 2017
Helena Chýlová (PedF ZČU): *Snahy o purizující zásahy do řemeslnického sociolektu po vzniku republiky* (8 účastníků)
- (6) 6. prosince 2017
Marie Čechová (FF UK, PF UJEP): *Život s češtinou* (35 účastníků)

*Na základě podkladů předsedů poboček JS
zpracovala Martina Šmejkalová
Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
martina.smejkalova@pedf.cuni.cz*

K činnosti lexikografické sekce Jazykovědného sdružení ČR v letech 2015–2018

Mezi největší výhody lexikografie jako řemesla,¹ resp. kulturní praxe,² patří bezpochyby skutečnost, že o smysluplnosti této činnosti pochybuje jen málokdo. Každý si totiž více či méně uvědomuje, že slovníků bylo, je a bude potřeba, tím spíše, že žijeme v době, která je mnohými nazývána dobou informační.

Tím výčet světlých stránek ovšem ani zdaleka nekončí. Jakožto aplikované disciplíny *sui generis* je lexikografii vlastní výrazná spjatost s praktickým životem. Jsme to přitom často právě my akademici, kterým jakási odtrženost od reality hrozí nejvíce. Každodenní praktická práce s jazykem toto nebezpečí účinně eliminuje, navíc v průběhu let vytváří nespočet příležitostí naučit se něčemu novému, uvědomit si, jak je jazyk (ať už mateřský nebo cizí) mnohotvárný a plastický,

---

¹ Srov. studijní program EMLex, viz <https://www.emlex.phil.fau.eu/course-of-study/short-description/>. Všechny internetové adresy byly zkontrolovány k 20. 4. 2018.

² Viz např. Wiegand, H. E. et al. (Hrsg.) (2010): *Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung / Dictionary of Lexicography and Dictionary Research*, Bd. 1 (A–C) Berlin/ New York: de Gruyter, s. 3.

a vyvarovat se tak příliš ukvapených a paušalizujících závěrů. Zároveň vede k určitému typu skromnosti, který je většinou lexikografů vlastní.³

Lexikografie patří v podmínkách, které byly umožněny masovým rozšířením výpočetní techniky (počítače, nová média), k prudce se rozvíjejícím oborům, pro mnohé (budoucí) lexikografy je tak motivačním faktorem snad i možnost být svědkem změny paradigmatu, změny vzrušující a hluboké (klíčová slova – digitalizace, *crowdsourcing*, generace Z).⁴

Přes všechna uvedená pozitiva nelze nevidět i odvrácenou stranu mince. Nejen, že finančně zajištěný lexikograf je v podstatě oxymoron (komerční nakladatelství a situaci v nemnoha jiných zemích zde nechme stranou), ale někdy odměna za práci na slovníku nepokryje ani základní životní potřeby. Tato krásná, avšak úmorná práce zkrátka vyžaduje nemalou míru altruismu, někdy snad až masochismu. Možnosti grantové podpory bývají ve srovnání s mnohými jinými obory omezenější, mj. proto, že ne každá grantová agentura je ochotná podpořit projekt spadající pod aplikovanou lingvistiku. Hlavním důvodem je ovšem patrně to, že v uspěchané době orientované na co nejrychlejší dosažení výsledku („Pište, pište, a hlavně rychle!“) má málokdo pochopení pro skutečnost, že kvalitní akademické slovníky vznikající na zelené louce potřebují mnoho let, někdy i celá desetiletí soustředěné práce. Nejen jeden současný lexikografický projekt tak čelí finančním problémům.⁵

Moderní technika práci v něčem urychlila, ale zároveň i zpomalila, protože odhalila problémy, o jejichž existenci dříve nikdo nevěděl, a tak je ani nemusel řešit. Jen krátce zde také zmiňme další dva faktory, které práci komplikují. Jednak jde o publikační tlak, který lexikografy nutí vedle slovníkových hesel samotných (ta přitom v RIVu a jemu podobných databázích lze průběžně vykazovat jako publikační výstup pouze za cenu podstatných ústupků) generovat i standardní vědeckou produkci, jednak o stále se stupňující požadavek konferenční mobility (kongresová turistika), který práci na slovníku zpravidla též neprospívá.

Z příležitostných stesků některých starších lexikografů, kteří otevřeně přiznávají, že se jim za minulého režimu pracovalo lépe, vysloveně mrazí. Především proto, jak snadné je jim uvěřit, alespoň pro ty z nás, kteří poměry před rokem 1989 zažili jen jako děti či zprostředkovaně z vyprávění.

Život lexikografům neulehčuje ani skutečnost, že slovníky jsou mnohdy předmětem nereflexované kritiky, nebo naopak až určitého zbožšťování. S oběma těmito extrémy je potřeba se nějak vyrovnat. Kritika slovníků někdy sklouzává

---

³ Viz rozhovor s Bělou Poštolkovou v *Jazykovědných aktualitách* 3–4, 2012, s. 152–154, dostupné na http://www.jazykovednesdruzeni.cz/JA_2012_3_4.pdf.

⁴ Srov. titul sborníku Bergenholtz, H. – Nielsen, S. – Tarp, S. (eds) (2009): *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographic Tools Tomorrow*, Bern: Peter Lang.

⁵ Viz Klosa, A. (2014): Gibt es eine Zukunft für die Wörterbücher? In: *Sprachreport* 4, 2014, s. 28–37.

k podružnostem (ať si kritici sami zkusí napsat předepsané denní penzum heslových statí zcela bez chyb), jindy je slepě adorována samotná existence slovníku bez přihlídnutí k jeho skutečné kvalitě (slovníky jsou, jak říká např. František Čermák, jen uměním možného a jsou v nich i chyby, což je normální, určité kvalitativní standardy jsou ale nutné).⁶

Tyto řádky samozřejmě nemají vzbudit mylný dojem, že je lexikografie jediným oborem, který „to má těžké“, ani dále petrifikovat stereotypní představu lexikografa jako „neškodného dřívce“ (*a harmless drudge*, Samuel Johnson). Základní reflexe specifik lexikografie je však pro potřeby kontextualizace skutečností uváděných v tomto textu nezbytná.

Výše zmíněné radosti a starosti, zde tematizované pochopitelně jen v pouhém výběru, spojují mj. dvě česká lexikografická pracoviště,⁷ oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR, v. v. i.,⁸ a lexikografickou sekci Ústavu germánských studií FF UK,⁹ která k sobě mají blízko nejen geograficky (z Letenské 123/4 to je do Celetné 20 přibližně 1,2 kilometru, tj. 15 minut chůze), částečně ale i personálně. Např. Edita Čonosová určitou dobu působila souběžně na obou pracovištích; dr. Běla Poštolková, bývalá pracovnice ÚJČ, se v posledních osmnácti letech spolupodílela na výchově mladých lexikografů na ÚGS.

Pocit určité sounáležitosti tato pracoviště přes některé (někdy i zásadnější) rozdíly nejen v architektuře a charakteru děl, na kterých pracují, ale vůbec v pohledu na lexikografii jako takovou přivedl ke spolupráci, která se datuje od roku 2012, kdy Jazykovědné sdružení ČR uspořádalo blok přednášek s názvem „Styl a slovník: Stylistické markery v jednojazyčné a překladové lexikografii“, na němž vystoupili zástupci obou pracovišť.

V témže roce v ÚJČ započaly práce na *Akademickém slovníku současné češtiny*,¹⁰ v letech 2013–2016 podpořené grantovým projektem programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) MK ČR; práce na *Velkém německo-českém akademickém slovníku* (později častěji pod názvem *Německo-česká lexikální databáze*),¹¹ vznikajícím na ÚGS FF UK, tehdy běžely dvanáctým rokem, prvním rokem bez větší grantové podpory. Spolupráce měla již od počátku

---

⁶ Srov. „Desatero slovníkářovo“, viz Čermák, F. – Blatná, R. (eds) (1995): *Manuál lexikografie*. Jinočany: H & H, s. 246n.

⁷ Ke statu quo české jednojazyčné lexikografie viz Kosem, I. et al. (v redakčním řízení): State-of-the-Art on Monolingual Lexicography for Czech Republic (Czech), in: *International Journal of Lexicography*.

⁸ Srov. <http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/oddeleni-soucasne-lexikologie-a-lexikografie/>.

⁹ Srov. <http://lexarchiv.ff.cuni.cz/lexikograficka-sekce/>, podrobněji viz Vachková, M. (2011): *Das große akademische Wörterbuch Deutsch-Tschechisch. Ein erster Werkstattbericht*. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang.

¹⁰ Srov. <http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/oddeleni-soucasne-lexikologie-a-lexikografie/akademicky-slovník-soucasne-cestiny.html>, podrobněji viz Kochová, P. – Opavská, Z. (eds) (2016): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: ÚJČ AV ČR. První hesla viz <http://slovníkcestiny.cz>.

¹¹ Ukázková hesla viz <https://lexarchiv.ff.cuni.cz/slovník/>.

především podobu pořádání společných seminářů, na kterých byly neformálně konzultovány různé konkrétní zpracovatelské problémy, se kterými se obě pracoviště při práci na slovníku potýkají.

Dne 11. června 2015 byla díky vstřícnosti hlavního výboru Jazykovědného sdružení ČR v čele s prof. Petrem Marešem ustavena lexikografická sekce Jazykovědného sdružení,¹² a setkávání obou pracovišť tak získalo institucionální rámec. Prvním předsedou sekce se stal Martin Šemelík (ÚGS FF UK).

Během pracovních setkání v období červen 2015 až květen 2018 byly konzultovány především následující tematické okruhy (v chronologickém pořadí):

- styl, stylistika a stylistické, resp. i jiné kvalifikátory ve slovníku, otázka jejich vhodnosti a vymezení,
- exemplifikace, možnosti a meze využití korpusově-analytických metod při ztvárnění exemplifikační části hesla,
- slovtvorba ve slovníku na příkladu zpracování slovtvorných prostředků (afixů, afixoidů aj.),
- slovník a význam, jeho strukturace ve slovníku překladovém a výkladovém na příkladu slovesných a substantivních hesel, vyčleňování sekundárních významů,
- zpracování složených adjektiv označujících barvy,
- terminologie ve slovníku na příkladu názvů léčiv,
- vzájemný vztah slovníku výkladového a překladového,
- diskuze nad ukázkami vybraných problematických hesel (průběžně).

Setkání inspirovala několik publikačních výstupů členů sekce, ať už publikací jednotlivců či společných. Byly mj. přeloženy německé texty Josefa Filipce, s jejichž vydáním se do budoucna počítá; v době, kdy vychází toto číslo Jazykovědných aktualit, se dokončují práce na manuskriptu publikace věnované popularizaci lexikografie. Na této publikaci se autorsky podílejí nejen výše zmíněná pracoviště, ale i další autoři z ÚJČ AV ČR, v. v. i., resp. FF UK. Ze společných přednášek lze jmenovat např. akci věnovanou lexikografickému zpracování tabuových slov, která proběhla pod záštitou Kruhu moderních filologů v prosinci 2016 (Michaela Lišková – Martin Šemelík).

Sekce byla a je otevřená spolupráci s dalšími odborníky z oblasti lexikologie a lexikografie a blízkých lingvistických disciplín prostřednictvím přednášek, společných seminářů a dalších pracovních setkání. Na počátku roku 2018 byla navázána neformální spolupráce s redakcí *Lotyšsko-českého slovníku* (Michal Škrabal, ÚČNK FF UK) a redakcí *Rusko-české slovníkové databáze* (Iveta Krejčířová a kol., Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.).

---

¹² Dříve v rámci Jazykovědného sdružení existovala sekce lexikologická, kterou v letech 1960–1996 vedl Josef Filipce, viz Hoffmannová, J. (2013): Padesát let s Jazykovědnými aktualitami. In: *Jazykovědné aktuality* 3–4, 2013, s. 170, dostupné na http://www.jazykovednesdruzeni.cz/JA_2013_3_4.pdf.

Dne 19. dubna 2018 se novou předsedkyní sekce stala Pavla Kochová (ÚJČ AV ČR, v. v. i.).

Dnešní doba vzniku velkých akademických slovníků obecně nepřeje a neplatí to jen o produkci tištěné. Důvodem k bezbřehému pesimismu to však není, stále existuje několik světlých momentů, ke kterým se lze upnout. V rámci daných možností je potřeba se soustředit na podstatné, nenechat se ochromit přepjatým perfekcionismem a uvědomit si, že primární veličinou lexikografické práce je uživatel a funkce, které má slovník plnit. Určitý „pružnější“ přístup k lexikografii, který vyznává např. „Aarhuská lexikografická škola“,¹³ je v některých ohledech velmi inspirativní. Zároveň to neznamená, že je nutné zcela rezignovat na to dobré z české lexikografické tradice, která má světovému slovníkářství rozhodně stále co nabídnout.

*Martin Šemelík a Marie Vachková
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
Ústav germánských studií
martin.semelik@ff.cuni.cz
marie.vachkova@ff.cuni.cz*

*Vít Michalec
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
oddělení současné lexikologie a lexikografie
michalec@ujc.cas.cz*

---

¹³ Viz rozhovor s prof. Henningem Bergenholtzem v *Jazykovědných aktualitách* 1–2, 2016, s. 71–75. Dostupné na http://www.jazykovednesdruzeni.cz/JA_1216_1_2.pdf.

Ty jo, to seš dobrá! Jak se skládají komplimenty v češtině

Klára Dvořáková, Praha: Academia, 2017, 177 s.

Recenzovaná kniha Kláry Dvořákové se nejobecněji řečeno věnuje komplimentům v češtině. Na rozdíl od předchozích prací, které se tomuto tématu rovněž věnovaly (Chejnová, 2012, Válková, 2012), autorka analyzuje komplimenty, které zazněly během autentických neformálních rozhovorů. Hned na začátku je třeba zdůraznit, že autorka sama pořídila celkem 11 hodin videonahrávek a 3,5 hodiny audionahrávek. Nahrávky přepsala a pak v nich identifikovala celkem 75 komplimentů, která podrobila následné analýze.

Kniha začíná definicemi komplimentu, které se dosud objevily v domácí i zahraniční lingvistické literatuře, autorka sama pak definuje kompliment následujícím způsobem: *Kompliment je vyjádření pozitivního hodnocení určené komunikačnímu partnerovi, který je přítomen v dané komunikační situaci (většinou se jedná o adresáta sdělení) a podle mluvčího si může za předmět komplimentu, tj. předmět, o kterém mluvčí předpokládá, že jej komunikační partner hodnotí pozitivně, připsat zásluhy* (s. 15, kap. 1). Po definujících poznámkách se vyrovnává se vztahem komplimentu a zdvořilosti, jsou zde, namátkou, zmíněny pojmy jako negativní a pozitivní zdvořilost Brownové a Levinsona či Leechovy zdvořilostní maximy. Vzhledem k uvedené definici lze předpokládat inherentní zdvořilost komplimentu (kap. 2).

Představení metody, kterou si autorka zvolila pro svou analýzu, ještě předchází podrobný přehled dosud uplatněných přístupů ke zkoumání komplimentů, tedy přístup etnografický, dotazníkový průzkum, korpusové vyhledávání a systematické sebepozorování. Autorka upozorňuje na klady a zápory té které výzkumné metody a konečně představuje metodu, pro kterou se rozhodla ona, tedy konverzační analýzu. Vodítkem nejen metodologickým jí byla práce A. Golatové (Golato, 2005), autorky monografie o komplimentech v němčině (kap. 3, 4).

Dále je v knize podrobně představen materiál, tedy zmíněné již rozhovory reprezentující soukromou, spontánní, neformální komunikaci. Jde např. rozhovor na návštěvě přátel, při rodinné oslavě či při deskové hře. Metodologicky zajímavá je, domnívám se, samotná identifikace komplimentů. Přepsané rozhovory autorka předložila dalším třem osobám, které – stejně jako autorka – měly za úkol v nich označit právě komplimenty. Všech rozhovorů se také sama účastnila, komplimenty, které produkovala, však analyzovány nebyly (kap. 5).

Vypracované přepisy jsou precizní a – alespoň v kontextu domácích konverzačněanalytických prací – nezvykle podrobné. Přepisovací pravidla vycházejí ze zásad uplatňovaných v korpusu DIALOG (<http://ujc.dialogy.cz>; na této adrese

jsou také vyloženy přepisovací značky). Velká pozornost je věnována zachycení neverbálních akcí, které autorka ještě dále člení na akce bodové (např. ukázání na něco) a na akce déle trvající (např. pokyvování hlavou). Akce mají speciální značky, pomocí nichž je zjevné, v jaké chvíli a po jak dlouhou dobu tyto akce provázely rozhovor. Tento nesmírně pracný přepis pak autorce dobře posloužil při analýze komplimentů (kap. 6). Delší vybrané části přepisů jsou prezentovány v závěrečné příloze.

U získaných 75 komplimentů pak autorka určuje jejich komunikační funkce. Nejprve obecně konstatuje, že lze uvažovat o komplimentech s primární komunikační funkcí, tedy s funkcí vyjadřování solidarity, s pozitivním působením na adresáta, s cílem potěšit jej, a o komplimentech se sekundárními funkcemi, v nichž se funkce primární překrývá s funkcemi dalšími, např. s poděkováním, mírněním kritiky, rozkazu aj. V jejím materiálu se převážně vyskytovaly tzv. *spontánní komplimenty při povšimnutí*, tj. mluvčí přijde do kontaktu s předmětem komplimentu a pozitivně se vyjádří (při ochutnání dobrého jídla, při zaznamenání nového účesu) a tzv. *elicitované komplimenty při povšimnutí*, kdy kompliment je reakcí na něčí upozornění. V souvislosti s elicitovanými komplimenty zmiňuje termín *lovení komplimentů* (fishing for compliments), který pro tento typ komplimentů užívá A. Golatová. Jako *komplimenty tematické* autorka označuje takové, jimiž mluvčí, např. po delší pauze, otevírá nové téma rozhovoru; *komplimenty děkovné* zahrnují kromě funkce primární také funkci poděkování, *komplimenty intenzifikační* zesilují pozitivní hodnocení, které zaznělo dříve, *komplimenty kontaktní* posilují vztah mezi mluvčími, konečně *komplimenty ironické* jsou takové, kdy mluvčí něco formálně hodnotí pozitivně, ale ve skutečnosti pronáší kritiku.

Komplimenty jsou posuzovány rovněž z hlediska sekvenční organizace, např. spontánní komplimenty při povšimnutí zazní v nějaké části rozhovoru, aniž by na nějakou konkrétní předchozí repliku reagovaly, zatímco u komplimentů elicitovaných je závazné jejich druhé pořadí. Pozornost je věnována také produkci komplimentů v souvislosti s preferovanými (v komunikaci častějšími, neproblematičtějšími) a nepreferovanými akcemi. Může docházet k zajímavým kombinacím, například obecně preferovaný kompliment se může stát nepreferovaným, je-li sebechválou, nepreferované odmítnutí nabízeného jídla může být preferovaným komplimentem zmírněno, při děkovných komplimentech se preferované akce hromadí (kompliment + poděkování) atd. Všechny typy komplimentů a jejich komunikačních funkcí jsou názorně předvedeny na konkrétních ukázkách přepisu (kap. 7).

V části věnované jazykovým prostředkům užívaným v komplimentech se mimo jiné píše, že ačkoli v jazyce je k dispozici obecně velké množství výrazů vyjadřujících pozitivní hodnocení, v komplimentech se často opakuje jen několik z nich (např. *dobry, pěkný*). Analyzovaný materiál namátkou nabídl výrazy *luxusní, fajn, našlapaný, precizní, hustě, dobře*. Kromě adjektiv a adverbii se objevily také oceňující citoslovce *hmmmm, je, ty jo*. K citoslovci *hmmmm* autorka

poznává, že je lze zachytit při oceňování dobrého jídla. Jeho výhodou je, že je lze realizovat se zavřenými (plnými) ústy, typická je jeho délka a výrazné intonační proměny. Z hlediska strukturního byly zachyceny komplimenty tvořené samostatným výrazem (*perfektní*), spojením přídavného a podstatného jména (*výborná buchtá*), prostřednictvím verbonominálního predikátu (*ty jsou hezčí*), verbálního predikátu (*máte super koupelnu*), objevily se i komplimenty bez hodnotícího výrazu (*takovou koupelnu bych fakt chtěla*). V komplimentech se neobjevila deminutiva (kap. 8).

Prostředky neverbální jsou děleny na a) nevokální, které slouží buď k identifikaci předmětu komplimentu: deiktická gesta, tj. ukazování rukama, prsty, a haptika, tj. dotýkání se předmětu, jeho držení v rukou, anebo podporují evaluaci: pokyvování hlavou, úsměv, a na b) vokální (intonace, změna tempa), které slouží ke zdůraznění určitého slova (kap. 9).

S již zmíněnou sekvenční organizací souvisí také kapitola věnovaná reakcím na komplimenty. Shromážděný materiál ukázal, že mluvčí na kompliment reagovali souhlasem s hodnocením, nesouhlasem s hodnocením, minimalizací pozitivního hodnocení, vyjádřením spokojenosti s hodnocením, poděkováním, komentářem a neverbálně (úsměvem, smíchem). Byly zachyceny, ovšem v minimální míře, také případy, kdy na kompliment zareagoval někdo jiný, než ten, komu byl adresován, a také případy, kdy byl kompliment ponechán bez povšimnutí. Reakce se ukázaly variabilnější než komplimenty samotné (kap. 10).

V závěru autorka hodnotí svůj vlastní výzkum, jehož největší přínos spatřuje v klasifikaci komunikačních funkcí komplimentu. Mimo jiné konstatuje, že ve své knize se vůbec nevěnovala např. komplimentům v komunikaci formální, které na svou analýzu zatím čekají (kap. 11 + Závěr).

Závěrem je třeba říci, že předností recenzované knihy je její přehledná struktura, členění na jednotlivé části čtenáři usnadňuje orientaci v ní. Zabývá se tématem, které na českém materiálu v takovém rozsahu dosud nebylo zpracováno, autorka je však zároveň vsazuje do širokého kontextu prací domácích i zahraničních. Kniha je při zachování vysoké odborné úrovně čtenářsky velmi vstřícná. Mezi řádky je patrná autorčina vědecká poctivost. Přiznává limity svého výzkumu (její přítomnost při nahrávání, skutečnost, že někteří mluvčí na kameru vidí, jiní nikoli, vědomí, že kamera nezachytí vše apod.), zároveň přesvědčivě obhájí nesporné výhody svého audiovizuálního materiálu (autentická data z reálné přátelské či rodinné komunikace). Velmi cenné jsou jí stanovené komunikační funkce komplimentů, které se mohou stát východiskem popisu i dalším autorům. Kniha je dále názornou ukázkou, jak lze pro tento typ jazykových dat užitečně využít metodu konverzační analýzy.

Literatura

- Golato, A. (2005): *Compliments and Compliment Responses: Grammatical Structure and Sequential Organization*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Chejnová, P. (2012): *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova.
- Válková, S. (2012): *Regulating Discourse: Compliments and Discourse Signposts*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.

Lucie Jilková
Ústav pro jazyk český AV ČR
oddělení stylistiky a textové lingvistiky
jilkova@ujc.cas.cz

Rozviazané jazyky. Ako sme hovorili v starej Bratislave

Jozef Tancer, Bratislava: Sloart, 2016, 303 s.

Recenzovanou publikaci můžeme označit jako významný příspěvek k výzkumům vícejazyčnosti, a to tím cennější, že zachycuje v posledním okamžiku historickou jazykovou situaci v meziválečné Bratislavě. Výzkum, který autor zahájil roku 2007, spočíval v získávání informací od dnes již odcházející nejstarší generace pamětníků meziválečných (a válečných) bratislavských poměrů.

Přibližně ze sta rozhovorů s více než sedmdesáti osobami jich autor pro publikaci vybral dvacet a spojil je s kratšími studii k jazykové situaci v Bratislavě hlavně mezi dvěma světovými válkami i k vícejazyčnosti obecně. Zdůrazňuje, že výzkum tzv. jazykových biografií není prací čistě lingvistickou, resp. sociolingvistickou, ale že se na pozadí rozhovorů o jazycích rýsují rovněž kulturní a historické skutečnosti a psychologie dané epochy i jednotlivců v dobovém kontextu. I když v interview kladl respondentům otázky týkající se primárně jazyků, otevírají se v odpovědích i části osobních příběhů, které často nelze oddělit od individuálního přístupu respondentů k jazykům a od jejich jazykového vývoje. Rozhovory jsou velmi přirozené, mají formu vzpomínek z perspektivy současnosti. Jejich spontaneita je dána metodou, k níž se autor postupně propracoval. Zjistil totiž, že různá pravidla novinářských a výzkumnických rozhovorů často selhávají a kontakt s respondentem komplikují. Týká se to zejména zásady, že se při výzkumném nebo novinářském interview výzkumník ptá a respondent odpovídá. Zdařilé interview nevznikne podle autora jen tehdy, když jsou dobře položeny otázky, ale pro rozhovor je nutné, aby se partneři uvolnili a příjemně si popovídali. Takovýto přístup odpovídá metodě tzv. ero-epického rozhovoru (řec. *eromai* ‚ptát se‘ + *epos* ‚vyprávění, zpráva‘), jehož využívání propaguje rakouský etnolog Roland Girtler. Rozhovor ztrácí napětí i atmosféru oficiálnosti a jeho účastníci se cítí jako partneři:

Pamätník neraz svedá výskumníka. (...) Výmena úloh často logicky vyplynie z atmosféry vzájomnej dôvery a sympatie. Výskumník a respondent sú partneri a v partnerstve má každý rovnaké právo klásť otázky. (s. 80)

Logickým vyústěním takového přístupu je citové zaujetí respondentů i autora, které vyzařuje z celé publikace.

Interview probíhala ve slovenštině nebo v němčině, autorovi kolegové popř. obstarali maďarskou část rozhovorů. U emigrantů se užívala angličtina, pokud už dlouho nebyli v kontaktu se slovenštinou (rozhovory byly přeloženy do slovenštiny). Obsah rozhovorů, jak ukázal výzkum, zřejmě neovlivňoval jazyk, v jakém byly vedeny.

Otázky kladené respondentům se soustředily především na několik tematických okruhů. Týkaly se zejména jazykových poměrů v rodinách v Bratislavě mezi oběma světovými válkami (jazyky rodičů, popř. i prarodičů, užívání různých jazyků v rodině v určitých situacích, vnímání některého jazyka jako mateřského, přítomnost cizojazyčných vychovatelek a služek v rodině, otázka knih – domácí knihovna, poslech rozhlasu, cestování, prázdninové pobyty, popř. rodinné vztahy k Čechům a češtině atd.). Další dotazy směřovaly k užívání různých jazyků na veřejnosti – při hře s dětmi na ulici, při nákupu (a prodeji) a ke vzdělávání v určitém jazyce či učení cizím jazykům na školách různých stupňů. Informace o vztazích jazykové situace k historii přinesly výpovědi o vývoji vícejazyčnosti po roce 1918, za Slovenského štátu a po 2. světové válce (též jazykový vývoj dětí a popř. i vnučat respondentů).

Ve dvanácti studiích, které jsou zařazeny mezi jednotlivá interview, autor zobecňuje fakta získaná při rozhovorech, doplňuje informace k dřívější koexistenci jazyků v Bratislavě (zvl. slovenštiny, němčiny a maďarštiny) a získané informace vztahuje k obecné teorii vícejazyčnosti. Konkrétně se jeho texty týkají otázek metodologie výzkumu vícejazyčné komunikace, získávání respondentů, různých aspektů vícejazyčnosti, mísení jazyků a jejich ztráty na individuální úrovni i zániku jazyka obecně. J. Tancerovi se přitom podařilo vhodně skloubit jazykovou stránku interview, v nichž zachovává autentické vyjadřování respondentů, a styl shrnujících studií, takže kniha představuje jednolitý celek, přístupný nejen pro lingvisty, ale i pro čtenáře jiného zaměření.

Autor chápe vícejazyčnost velmi široce. Jako vícejazyčného označuje nejen člověka, který ovládá aktivně nebo alespoň pasivně více jazyků (zvláště jejich mluvenou podobu), ale jako vícejazyčného vnímá i člověka „který sám seba za viacjazyčného považuje, dokonca bez toho, aby vedel preukázat' čo len minimálnu pasívnu kompetenciu nejakého ďalšieho jazyka. Viacjazyčnosť je totiž aj vecou postoja, nielen reálnej kompetencie“ (s. 15).

Vícejazyčnost meziválečné Bratislavy pak J. Tancer představuje z historického hlediska a zdůrazňuje, že je třeba ji vnímat jako součást vícejazyčnosti ve střední

Evropě a v Rakousku-Uhersku. Sleduje vývoj jazyků a postojů k nim na Slovensku v období maďarizace v 19. století, v období slovenského národního obrození, za první republiky a po druhé světové válce. – Politický vývoj v nově vzniklém Československu po roce 1918, tedy v období, kterým se autor prvořadě zabývá, vytvořil příhodné podmínky pro rozvoj vícejazyčnosti, přičemž významnou roli sehrálo uzákonění statusu národnostních menšin (vedle kategorie státotvorného československého národa), který v Uhersku neexistoval. Ze stručného přehledu historického vývoje autor vychází při rozboru otázek tzv. jazykové ideologie, zjednodušeně řečeno postojů lidí i celé společnosti k jednotlivým jazykům. Ty se projevují zvláště v obdobích výrazných historických změn, kdy se jazyky začínají spojovat s národností a jazykem vedoucích politických sil. V tomto směru byla pro vícejazyčnost Bratislavy osudná doba po roce 1939 a zvláště po 2. světové válce. Historické milníky, které autor zmiňuje, představují i určitou osnovu, podle níž se odvíjejí jednotlivé rozhovory neboli jazykové biografie.

Dále se řeší otázka faktické trojjazyčnosti obyvatel Bratislavy mezi dvěma světovými válkami. Z rozhovorů vyplynulo, že trojjazyčnost Bratislavanů nebyla automatická. Na jejich jazykové kompetence mělo vliv jazykové zázemí v rodině, ve školách a v prostředí, v němž se jinak pohybovali. V závislosti na těchto faktorech ovládali buď tři, nebo méně jazyků (a to v mluvené nebo i psané podobě, či jen v jedné z nich). Přítomnost tří jazyků ve městě se však projevila i u lidí, kteří všechny tři jazyky neovládali, a to například schopností užít cizí slovo ve správné situaci, nebo ho bezvadně vyslovit. Zároveň je však problematické hovořit o trojjazyčnosti obyvatel města z toho důvodu, že mnozí mluvili různými varietami určitého jazyka (nářečím a spisovným jazykem) nebo uměli i další jazyky (čeština, výuka dalších jazyků ve škole apod.). Autor proto dává při rozboru vícejazyčnosti přednost používání termínu jazykový repertoár podle rakouské jazykovědkyně Brigitty Buschové. Do jazykového repertoáru se vedle faktorů jazykových zahrnují i „postoje, zkušenosti a pocity, které si hovoriaci s jazykem spájají, teda celá oblasť prežívania jazyka“. Jazykový repertoár se charakterizuje jako jedna z kategorií, která „presúva pozornosť od jazykov k samotným hovoriacim“ (s. 106). – Takovýto přístup se snažil využívat při svém výzkumu i J. Tancer (viz též výše).

V souvislosti s vícejazyčností autor v rozhovorech rovněž otevřel problém mateřského jazyka. Ve vícejazyčném prostředí, jakým byla meziválečná Bratislava, vystupuje totiž otázka, který jazyk člověk vnímá jako mateřský (zvláště pokud byla jeho rodina vícejazyčná). Rozhovory ukazují, že mateřský jazyk není automaticky jazyk matky, ale ten, s kterým se člověk nejvíce identifikuje:

Vo viacjazyčnom prostredí, v ktorom jednotlivé jazyky nie sú striktne viazané na jednotlivé osoby, navyše dieťa sčasti komunikuje so svojimi najbližšími osobami striedavo v rôznych jazykoch, podľa danej komunikačnej situácie. Za svoj materinský jazyk teda môže považovať niekoľko jazykov, ktoré ako dieťa v rôznych situáciách používal. (s. 132)

Rozhovory v podstate potvrdzujú závery odbornice na viacjazyčnosť a jazyková práva Tuve Skuttnab-Kangasové.¹ Podľa nej lze ako materinský označiť ten jazyk, ktorý sa dieťa učí ako prvý (kritérium pôvodu), se ktorým sa osoba najviac identifikuje (kritérium identifikácie), jazyk, ktorý osoba najľahšie ovláda (miera kompetencie) alebo ktorý najčastejšie používa (určenie podľa funkcie). Tieto kritéria, jak J. Tancer zdôrazňuje, se mohou při určování materinského jazyka z hlediska mluvčího kombinovat a během života měnit, takže se může proměňovat i chápání některého jazyka jako materinského. Složitost celého problému vyplývá i z odpovědi jednoho vícejazyčného respondenta, který na otázku po materinském jazyce odpověděl: „Ja neviem.“

Postřeh, že mnozí mluvčí v Bratislavě hovořili různými varietami určitého jazyka, rozvíjí text, který se zabývá různými typy (nejen bratislavské) němčiny. V Bratislavě se mluvilo rakouskou spisovnou varietou němčiny, v níž se projevíly i vlivy jiných jazyků (zvl. maďarštiny), ovšem i německými nářečnými. Respondenti v rozhovorech vnímali spisovný německý jazyk jako jeho prestižní variantu, jazyk škol, vzdělávání, jako světový jazyk, zatímco nářeční posuzovali spíše jako méněcenné (pro mluvčí, kteří mluvili bratislavským nářečím, se užívalo posměšné označení *kraxlhuber*). Autor hodnotí tuto skutečnost jako typický příklad diglosie – podle definice Ch. A. Fergusona takové jazykové situace, kdy paralelně existují primární dialekty jazyka (standardní nebo regionální) a velmi odlišná, výrazně kodifikovaná varieta jazyka. Znalost této variety se většinou získává v procesu vzdělávání a užívá se hlavně v psaném jazyce nebo v oficiálních projevech. Značná prestiž spisovné němčiny v meziválečné Bratislavě se projevila mimo jiné skutečností, že i děti z neněmeckých rodin navštěvovaly často německé školy. Situace se zcela změnila po 2. světové válce, kdy se němčina jako jazyk okupantů a zrádců stala zakázaným jazykem.

Autor věnuje pozornost rovněž otázce tzv. jazykových domén, tj. prostředí a vztahů, které mají vliv na vícejazyčnosť jednotlivce, např. rodina, škola, pracoviště, ulice apod. V této souvislosti analyzuje zvláště vliv dětských slečen, kuchařek a služebnictva na vícejazyčnosť dětí a jako výraznou jazykovou doménu představuje „německé štátne reálne gymnázium“ jako školu, která měla za první republiky v Bratislavě vysokou úroveň a prestiž.

V rozhovorech s pamětníky bratislavské meziválečné situace se objevuje velmi často téma mísení jazyků, které respondenti zpravidla vnímají jako projev demokracie a tolerance. Autor uvažuje o příčinách tohoto jevu a vidí je v různých komunikačních strategiích: v potřebě tajeň některých skutečností (před dětmi),

---

¹ Bibliografický údaj není bohužel uveden v seznamu literatury.

jako projev hravosti, přináležitosti k jistému společenství a zdůraznění autenticity komunikace. Autor mísení jazyků nechápe jako nedostatek, ba naopak ho posuzuje pozitivně jako prostředek efektivní komunikace: „Miešanie nie je deficit, je to dar“ (s. 236). V souvislosti s tématem mísení jazyků je třeba vnímat i uvedení kapitoly „Róžikológia“, jež přibližuje „jazykovědný výzkum“, který proběhl v 70. letech minulého století v domě slovenského muzikologa Jána Albrechta. Šlo o sbírání výroků paní Róžiky (Rozálie Wolfingerové), která se starala o pořádek v jeho domě a byla německého původu, což se projevilo ve způsobu jejího vyjadřování ve slovenštině.

Problémy jej spôsobovalo azda všetko, čo trápi cudzincov učiacich sa po slovensky (...). No s tým rozdielom, že Róžiku to vonkoncom netrápilo [...] (s. 247)

J. Tancer neodsuzuje gramaticky zkomolené vyjadřování a zdůrazňuje jeho funkčnost a srozumitelnost, což je nejdůležitější faktorem v dorozumívání.

Závěrečné dvě studie se zabývají otázkami ztráty jazyka. Vycházejí z teoretických poznatků o ztrátě až zániku jazyka a dokumentují je výpověďmi respondentů o jazykové situaci v Bratislavě po roce 1945, kdy se němčina (a maďarština) stala symbolem poraženého okupantského režimu a byla chápána jako jazyk nepřítel. Autor využívá vyprávění pamětníků nejprve jako materiál, který (podle modelu Hanse-Jürgena Sasseho) dokumentuje zánik jazyků na úrovni externí lingvistické (vlivy politické, ekonomické, demografické, sociální a kulturní) a ukazuje na chování institucí ve vztahu k němčině, protiněmecká a protimaďarská opatření, postoje médií a slovenské veřejnosti k těmto jazykům. Na úrovni sociolingvistické (volba jazyka, postoje k jazyku, domény používání jazyka) se zabývá především jazykovým chováním mluvčích v dané situaci po roce 1945. Jak konstatuje, na úrovni jednotlivců proces ztráty jazyka probíhal podle různých scénářů – někteří se vnějšímu nátlaku vzepřeli, jiní mu podlehli, někteří si ho ani nevšimli:

Spektrum reakcií obyvatelov Bratislavy na násilnú jazykovú asimiláciu siaha od hlbkej traumy cez rôzne formy tabuizácie či zneviditeľňovania jazyka, prispôsobenie sa vnútorým odporom, vytvorenie dvojazyčného komunikačného modelu – jeden jazyk pre verejnosť a iný jazyk, resp. jazyky v domácnosti – až po bezproblémový prechod na nový dominantný jazyk. (s. 294)

Jestliže v úvodu nazývá autor svou knihu „doslovem“, a to doslovem k meziválečné bratislavské vícejazyčnosti, v závěrečné kapitole ji optimisticky označuje jako „předmluvu“ k dnešnímu užívání různých jazyků v Bratislavě. I když si je vědom neopakovatelnosti meziválečné situace, vidí v dnešním vývoji krok k nové, ačkoli kvalitativně odlišné koexistenci jazyků v hlavním městě Slovenska. Poslední kapitola je osobním vyznáním výzkumníka, kterého jeho bádání zcela pohltilo nejen po odborné stránce, ale i po stránce emocionální a které se promítlo i do jeho životního příběhu.

Čtivost rozhovorů i textů činí dílo přístupným pro nejširší vrstvy čtenářů, kteří se zajímají o otázky jazykové historie, vícejazyčnosti i psychologie jazyků. Rozhovory jsou doplněny rodinnými fotografiemi i osobními dokumenty a celá publikace vyšla ve velmi kvalitní a pěkné grafické úpravě.

Jana Matúšová
ja.matusova@seznam.cz

Frequency Dictionary Czech / Frekvenční slovník češtiny

Uwe Quasthoff, Sabine Fiedler, Erla Hallsteinsdóttir (eds.), František Čermák,
Maciej Sumalvico, Dirk Goldhahn
Lipsko: Leipziger Universitätsverlag, 2017, 110 s.

Frekvenční slovník češtiny (FSC) je v pořadí jedenáctým svazkem ze série frekvenčních slovníků vydávaných Ústavem informatiky na univerzitě v Lipsku. Dosud vyšly frekvenční slovníky těchto jazyků: němčina, angličtina, islandština, francouzština, maďarština, esperanto, indonéština, ukrajinština, ruština, vietnamština; ohlášeny jsou další jazyky (dánština, irština, nizozemština, afrikánština). Jde o tištěné výstupy projektu *Leipzig Corpora Collection* (Goldhahn et al., 2012), rodiny webových korpusů pro různé jazyky, dostupných online na <http://corpora.uni-leipzig.de>. Tato korpusová kolekce zahrnuje v současnosti více než 250 (!) jazyků, samotné frekvenční slovníky jsou tedy zjevně prvními vlastovkami vzniklými na základě nashromážděných dat a v budoucnu lze očekávat další přírůstky do této série. V mnoha případech by přitom mělo jít o vůbec první frekvenční slovník pro příslušný jazyk.

O český příspěvek se postaral František Čermák (za asistence týmu z lipské univerzity, dílem technických pracovníků, dílem editorů svazku), jenž má s frekvenčními slovníky češtiny letité zkušenosti. Logicky se tak nabízí otázka, v čem je tento slovník vlastně jiný oproti těm předcházejícím a s čím novým přichází. – Především je primárně určen pro zahraniční, nečeské publikum. Čeští zájemci o statistický pohled na svou mateřštinu byli, troufám si tvrdit, už dostatečně uspokojeni, ať už dvojicí frekvenčních slovníků (Čermák – Křen, 2004; Čermák, 2007; k tomu ještě Čermák – Křen, 2011, určený cizojazyčným studentům češtiny), ale též např. vyčerpávající příručkou *Statistiky češtiny* (Bartoň et al., 2009). Také FSC nabízí rozličné zajímavé informace (byť v omezenější míře) o struktuře slabiky, délce slov, četnosti jednotlivých grafémů a jiných vesměs kvantitativních aspektech jazyka.

Gros knihy však nepřekvapivě tvoří samotný slovník, resp. dva hesláře: jednak frekvenčně řazený seznam tisíce nejfrekventovanějších slovních tvarů (spolu s relativní frekvencí v promile a od ní se odvíjející frekvenční třídou), jednak

desetinásobně obsáhlejší, leč abecedně řazený soupis tvarů. Oba tyto soupisy byly manuálně překontrolovány. Mimoto je k dispozici obsáhlejší verze slovníku na přiloženém ceděčku, čítající až milion nejfrekventovanějších slovních tvarů. Takovéto řešení je rozumné: nepřipadá mi účelné (o ekologičnosti ani nemluvě) potiskovat stohy papíru tvary naprosto okrajovými, doloženými ve velkém korpusu jen párkrát, či dokonce jednou – většina zájemců si totiž vystačí s frekvenční špičkou, ta rovněž poskytuje nejvíce možností pro různé využití (k účelům lexikografickým, didaktickým aj.).

Korpus, na jehož základě FSC vznikl, byl vytvořen výlučně z internetových zdrojů: zastoupeny jsou především webové mutace předních českých deníků (v čele s *Bleskem*), dále pak česká Wikipedie a další, na můj vkus příliš vágně definované, „namátkově sesbírané texty dostupné na internetu“ (s. v) – těch je přitom zdaleka nejvíce, tvoří více než čtyři pětiny korpusu. Úhrnem čítá finální korpus, po nezbytných krocích (čištění nežádoucího obsahu, deduplikace), přibližně 198 milionů vět z více než 17 milionů různých webových stránek; v přepočtu na slova jde o 2,88 miliardy tokenů. Co do velikosti tak bezesporu splňuje dnešní standardy, otázka reprezentativnosti, především zastoupení různých žánrů a textových typů, je už ale problematičtější. Internetu dominují především publicistické a komerční texty, kdežto beletrie a odborná literatura (kterou Wikipedie může suplovat pouze částečně) jsou zastoupeny řídkěji a některé žánry tu chybí zcela. Osobně ve mně vůči korpusům budovaným plně automaticky a ryze z internetových zdrojů přetrvává jistá skepse, zvláště co do reprezentativnosti: mimo jiné i proto, že ukáže-li se, že ručně budované a koncepčně promyšlené korpusy jsou přežitkem a musí ustoupit korpusům plně crawlovaným, neznamenalo by to v konečném důsledku, že taktéž týmy korpusových lingvistů jsou nahraditelné NLP specialisty a programátory?

Vedle povahy zdrojových dat je druhým specifikem FSC jeho příslušnost k dané ediční řadě. Ta do značné míry předurčuje metodiku i podobu finálního produktu (srov. též Čermák – Křen, 2011) a funguje jako jakýsi kadlub, naplňovaný konkrétním obsahem příslušného jazyka. Dočkáme se tak obdobných postupů, kategorií a vizualizace dat jako v předešlých svazcích edice. Některé mohou být neobvyklé, zvláště pro českého příjemce, přehledně jsou však popsány ve stručném a hutném úvodu. Takto se např. namísto frekvencí, které jsou až příliš odvislé od zdrojových dat, pracuje s tzv. frekvenčními třídami, danými poměrem frekvence příslušného tokenu k frekvenci nejčastějšího tvaru (viz s. 2–3). Obecně platí, že slovo z frekvenční třídy $n + 1$ má zhruba poloviční frekvenci oproti slovu z předešlé frekvenční třídy, tj. n . Těchto tříd je celkem 22: první (resp. nultá) obsahuje pouhá dvě slova (*a, se*), druhá tři slova (*na, v, je*), třetí už osm tvarů (*to, s, že, z, do, pro, o, si*), desátá obsahuje 2726 tvarů,² až k poslední frekvenční třídě s 259 289 tokeny. Je jasné, že frekvenčním třídám musí uživatel přivyknout, i tak

---

² Ty by se v korpusu měly objevovat cca tisíckrát ($= 2^{10} = 1\,024$) méně častěji než nejfrekventovanější token *a*.

ale přetrvávají nejasnosti a otázky v důsledku jiných rozhodnutí autorů, např. vydělovat zvlášť jednotlivé formy tvaroslovného paradigmatu namísto zastřešujícího lemmatu, ale též rozlišovat důsledně mezi týmiž tokeny psanými s velkým, či malým počátečním písmenem. Mám-li kupř. ve slovníku tyto tvary s frekvenčními třídami: *veřejná* (11), *veřejné* (9), *veřejného* (10), *veřejném* (11), *veřejnou* (11), *veřejný* (11), *veřejných* (9), je sice snadno rozpoznatelné, které tvary jsou v rámci daného paradigmatu prominentní, na druhou stranu se nemohu neptat, do které frekvenční třídy by vlastně patřilo lemma *veřejný*. Braní ohledu na velikost písmen se mi zdá ještě problematičtější, a to i při vědomí velkého množství propriet v korpusu: ovšemže *Zeman* bude doložen řádově častěji než *zeman*, ale důsledná aplikace rozlišování velikosti písmen na všechny tvary může vyvolat obdobnou otázku: patří-li *už* do 4. a *Už* do 7. frekvenční třídy, znamená to, že celkově by se lemma *už* „vyšvihlo“ o jednu frekvenční třídu výš, nebo by zůstalo ve čtvrté (či se snad „propadlo“)? A v kolika případech jde reálně o polysémní, případně homonymní jednotky, jež by si zasloužily být oddělovány? Tady už se však bez manuálních korekcí obejít nelze, což je vzhledem k velikosti dat (ale též množství různých jazyků) spíše nereálné.³

Několik výhrad bych měl i k některým drobným nesrovnalostem v textu, jdoucím na vrub editorům: někde jde o špatné odkazy na čísla tabulek či oddílů textu; slovo *nejkonkurenceschopnějších*, figurující ve dvou tabulkách na s. 20 a 21, má uvedeny rozdílné délky: jednou 30, podruhé 25 znaků (navíc se jen těžko smírů s tím, že grafém *ch* je tu pojímán jako dva znaky).

Afinita k ediční řadě však může být také devízou. Dílčí statistiky, přehledně prezentované na s. 11–25, vypočítané v předchozích dílech série i pro ostatní jazyky, totiž přímo vybízejí ke kontrastivnímu pohledu. Už nynější srovnání statistik pro jednotlivé jazyky,⁴ typologicky dostatečně různorodé, vypadá velice slibně. V tom také vidím hlavní přednost a smysl celého projektu, bez kontrastivního potenciálu – ovšem srovnatelných dat! – by byl jen samoučelným sběrem dat, nanejvýš ukázkou technických možností dnešní doby.

Literatura a zdroje

Čermák, F. et al. (2007): *Frekvenční slovník mluvené češtiny*. Karolinum: Praha.

Čermák, F. – Křen, M. et al. (2004): *Frekvenční slovník češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha.

Čermák, F. – Křen, M. (2011): *A Frequency Dictionary of Czech. Core Vocabulary for Learners*. Routledge: London/New York.

³ Srov. nicméně systém dodatečných korekcí v Čermák – Křen, 2004, s. 12–13.

⁴ Obsáhlé statistiky pro četné jazyky jsou k dispozici na webových stránkách <http://cls.informatik.uni-leipzig.de/de>, srov. Eckhart – Quasthoff, 2010, 2013. Přehledná konfrontace statistik z dosud publikovaných frekvenčních slovníků je však dosud bohužel jen interním materiálem tvůrců.

- Eckart, T. – Quasthoff, U. (2010): Statistical Corpus and Language Comparison Using Comparable Corpora. In: N. Calzolari et al. (eds.): *Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'10)*. ELRA: Valetta, s. 15–20.
- Eckart, T. – Quasthoff, U. (2013): Statistical Corpus and Language Comparison on Comparable Corpora. In: S. Sharoff et al. (eds.), *Building and Using Comparable Corpora*. Springer-Verlag: Berlin/Heidelberg, s. 151–165.
- Goldhahn, D. – Eckart, T. – Quasthoff, U. (2012): Building Large Monolingual Dictionaries at the Leipzig Corpora Collection: From 100 to 200 Languages. In: N. Calzolari et al. (eds.): *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'12)*. ELRA: Istanbul, s. 759–765.

Michal Škrabal
Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav Českého národního korpusu
michal.skrabal@ff.cuni.cz

Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci

Oldřich Uličný (ed.). Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2017, 216 s.

Kolektivní monografie, která plynule navazuje na liberecké aktivity přerušené před několika lety, je uvozena studií editora Oldřicha Uličného *K lingvistické teorii a metodologii*. Autor v ní přesvědčivě ukazuje, že 12 následujících kapitol, které byly napsány na základě různorodého materiálu 13 autory, vytváří podivuhodně jednolité celek. Monografie totiž metodologicky navazuje nejméně ve třetí a čtvrté generaci na domácí tradice funkčně strukturní jazykovědy, jež je spojena s Pražským lingvistickým kroužkem (v první generaci B. Havránek), tuto tradici ovšem tvořivě dále překračuje a rozvíjí na základě podnětů nejrůznějších směrů a interdisciplinarity moderní lingvistiky 20. a 21. století. V prvních šesti kapitolách převládají strukturní aspekty češtiny spolu s vnitřními funkcemi jazykových jednotek v rámci jednotlivých rovin jazykového systému. Pro následujících šest kapitol je charakteristický zájem o funkce vnější, o funkce textů mluvených i psaných.

První část monografie je nazvána *Strukturní aspekty češtiny v synchronním a diachronním pohledu* a obsahuje šest kapitol.

Ondřej Bláha se ve studii *Syntaktické funkce pádu v češtině (na materiálu publicistických textů z r. 1915 a 2015)* zabývá strukturní charakteristikou pádu a ukazuje, jak se v češtině za posledních sto let změnil poměr mezi pády substantiva. Věnuje se syntaktickým funkcím větných členů v publicistických textech, které zřejmě nejlépe odrážejí dlouhodobě pozorovatelné vývojové tendence v jazyce. Ke zjišťování distribuce pádu ve vztahu k syntaktickým funkcím

se využívá kvantitativní metody, která je velmi pracná. Autor, který dovede postihovat i relevanci typologickou (např. deflektivizaci ve směru k aglutinaci u genitivu substantiva ve funkci atributu, který se užívá častěji než atribut kongruentní vyjádřený adjektivem), dochází k závěru, že pád se v češtině postupně syntaktizuje, prosazuje se jeho jedna a táže syntaktická funkce, a to především u genitivu, který se výrazně uplatňuje ve funkci atributu (genitivní objekt slábne), méně nápadné je pak prosazování akuzativu ve funkci objektu (na úkor genitivu a dalších pádů), úbytek lokálu (i ve funkci adverbiale) a jen velmi slabé je postupné prosazování nominativu ve funkci predikativní (na úkor instrumentálu).

Kapitola, kterou Hana Prokšová nazvala *Předložkový instrumentál v současné češtině*, se na základě znalosti bohaté lingvistické literatury domácí i zahraniční a funkčně strukturní analýzy vlastního dlouhodobého intenzivního studia instrumentálových konstrukcí věnuje pronikání předložky *s* do tradičně bezpředložkových vazeb s instrumentálem v češtině. Třebaže konstatuje, že toto pronikání je/bylo možno sledovat i v jiných jazycích evropského areálu, chybí zde upozornění na to, že čeští puristé po celé 19. století a ještě v první polovině 20. století některé předložky odmítali (autorka uvádí sekundární předložky *spolu s*, *v souladu s*, *v souvislosti s*). Ve studii se užitečně rozlišují nejrůznější instrumentálové funkce předložky *s*, typizují se její instrumentálové vazby a pozornost se soustřeďuje hlavně na kategorii komitativu (zajímavá je hypotakticky vyjádřená koordinace typu *otec s matkou*, dodejme, že hypotaktická koordinace je ovšem mnohem častější v souvětne rovině systému) a na typologii evropských a zvláště slovanských jazyků podle vyjadřování komitativu. Autorka shrnuje, že pronikání předložky *s* do bezpředložkového instrumentálu může mít ve flektivní češtině celé spektrum motivací. Může být způsobováno různými dílčími proměnami významu a může odpovídat podobně jako v jiných jazycích evropského areálu obecné tendenci unifikace funkce komitativní a funkce prostředkovosti (instrumentality).

V přehledně napsaném příspěvku nazvaném *Sloveso jít ve funkci složky analytického predikátu* Svatava Škodová v rámci funkčně strukturního popisu sleduje vznik nového analytického predikátu. U plnovýznamového slovesa *jít*, které má mnoho významů a jež patří podle škol M. Těšitelové a F. Čermáka ke slovesům nejfrekventovanějším, probíhá proces gramatikalizace. Autorka neuvádí, že se i u některých dalších nejfrekventovanějších sloves setkáváme s inovacemi, a to u slovesa *nemuset* (Hansen – Nekula – Banášová, 2011) a *dát* (Štěpán, 2016). Na podkladě jemné analýzy rozsáhlého materiálu z korpusu SYN2015 se ukazuje, že sloveso *jít* se ve spojení s infinitivem stává novým typem pomocného slovesa, který má dvě skupiny konstrukcí, a to s významem modálním (*tomu nejde odolat*) nebo počínacím (*pojďme vyrábět kvalitní povidla*).

Ludmila Veselovská v kapitole *Slovnědruhovú taxonomie: případová studie české číslovky málo*, která není příliš vstřícná ke čtenáři, zvažuje slovnědruhovou klasifikaci číslovek pomocí dat získaných z korpusu SYN2010 a dochází s využitím minimalistické koncepce generativní gramatiky a s kritikou domácích lingvistických metod k závěru, že tradiční klasifikace slovních druhů není metodologicky

jednotná. Vlastnosti číslovky *málo* jsou zmiňovány spolu s číslovkou *mnoho*. Uvádí se kontexty strukturního pádu (u přímých pádů) a lexikálního pádu (u nepřímých pádů), při ověřování morfosyntaktických charakteristik českého číselného výrazu *málo* byly zvažovány slovnědruhová kategorie adjektivní (adverbiální) a kategorie substantiv.

Také následující studie *K významům a funkcím výrazu jediný* Vojtěcha Veselého a Barbory Štěpánkové se kriticky vyjadřuje k tradiční klasifikaci slovních druhů. Podle autorů (s. 86) nejde o adjektivum, jak uvádějí výkladové slovníky, ale o číslovku, což je podle nich zaznamenáno u M. Komárka a kol. (1986, s. 111) nově, opomněli ovšem poznamenat, že už K. Svoboda (1972, s. 102) označil tento výraz jako číslovku. Autoři za pomoci korpusových dat objektivně ukazují, že výraz *jediný* se užívá také ve funkci aktualizační částice (*Jediná já jsem chráněná nebyla*) a v syntaktické platnosti doplňku (*Bratr se vrátil domů jediný*), který vznikl usouvztažením základových vět *Bratr se vrátil domů* a *Bratr byl jediný, kdo se vrátil domů*. Podrobně se zabývají víceznačností vět s výrazem *jediný* a synonymy tohoto výrazu.

Kapitola *Staročeské přiekora, přiekořizn, přiekořizna – rekonstrukce formální a významové stránky*, jejímž autorem je Štěpán Šimek, pomocí fragmentárních nebiblických a biblických dokladů a neo-/post-strukturalistické metodologie I. Němce interpretuje formální a významovou stránku uvedených tří lexikálních jednotek a kritizuje jejich popis u Běliče – Kamiše – Kučery (1979) a dostupné etymologické výklady. Dochází k závěru, že jde o jednotky synonymní se společným významem dějovým „pohana, potupa, urážka“, formálně i významově jsou si bližší jednotky *přiekořizn, přiekořizna*, které vyjadřují navíc i významové odstíny „křivda, nespravedlnost“.

Ve druhé části monografie nazvané *Komunikace v češtině doma i ve světě* je šest kapitol.

Společensky závažná je kapitola *Jazyková kultura – současný stav disciplíny*, kterou napsal Martin Prošek. Autor považuje právem jazykovou kulturu za „rodinné stříbro“ české lingvistiky, protože její výsledky získaly významný mezinárodní ohlas. Na základě vlastních zkušeností z jazykového poradenství chápe za aktuální cíl teorie jazykové kultury teoretické pěstění spisovného jazyka. Nedostatkem současné kodifikace je, že neumožňuje uživateli poučit se souhrnně o útvarové a stylové příslušnosti gramatického inventáře spisovné češtiny. Zkušenosti z grantu Vzdělávací cyklus moderní mluvnice češtiny pro studenty magisterských a doktorských programů filologických oborů ukázaly na důležitý rozdíl v postojích bohemistů k jazykové kultuře v Praze a mimopražských regionech: mimopražští lingvisté více vycházejí z tradičních základních jazykověkulturních postulátů Pražské školy a na rozdíl od pražského centra nejsou v takové míře zavrhovány ani hodnotové postoje k jazyku a jeho kultivaci.

V příspěvku *Co dál s jazykovou kulturou? Několik poznámek ke kritériím jazykové správnosti* Martin Beneš v poststrukturalistickém (antisystémovém) duchu nahrazuje jazykovou normu pojmem jazyková správnost a v podtextu kapitoly je

i to, že přejmenovává teorii jazykové kultury na teorii jazykové správnosti. Jazykovou správnost vysvětluje jako společné jazykové vědomí, které vzniká shodou uživatelů jazyka na pravidlech jazykové komunikace. Autor konceptualizuje jazyk z pozic tzv. ontologického „socialismu“, který jako velmi obecná filozoficko-psychologicko-sociologická koncepce byl formulován ve Finsku (E. Itkonen).

Studie *Kodifikace proprií v teorii jazykové kultury* obsahuje popis proprií v procesu komunikace. Autorka Kamila Smejkalová vychází přitom ze starších i zcela nejnovějších definic pojmu kodifikace (není to uzákonění, nýbrž doporučení určené uživatelům). Na bohatém materiálu zvláště cizích jmen a příjmení se zabývá nedávno formulovaným pojmem apriorní kodifikace (Beneš – Prošek – Smejkalová, 2013, s. 20). Apriorní kodifikaci, která je častá právě u prostředků propriální oblasti jazyka, jež jsou silně ovlivňovány mimojazykovými (společenskými a politickými) faktory, uskutečňují kvalifikovaní lingvisté také z jazykové poradny ÚJČ na základě důkladné znalosti jazykového systému a jeho vývojových tendencí ještě předtím, než se ustálí norma pro daný jazykový prostředek.

V kapitole *Soudržnost mluvených textů* Petra Poukarová obecně podává systém jazykových a mimojazykových prostředků koherence (soudržnosti) textu a podrobně z korpusu spontánních, neformálních, nepřipravených rozhovorů ORAL2013 rozebírá vybrané doklady, na nichž ukazuje, že mluvený text je soudržný a využívá prostředků, které se objevují i v textech psaných, v některých případech je jeho repertoár dokonce širší. Autorka uzavírá, že soudržnost mluvených textů na rozdíl od psaných textů více souvisí s produkcí textu, se záměrem mluvčího než s použitím výrazových prostředků.

Příspěvek *Čeština nejstarší městské knihy tábořské*, který napsala Alena M. Černá, analyzuje městskou knihu o prodejkách, koupích a výměnách nemovitostí, která byla roku 2017 edičně zpřístupněna. Její jazykový materiál není časově neurčitý, jak tomu bývá obvykle u starších textů, které nejsou datovány a které bývají lingvisté z oboru medievistiky nejčastěji nuceni zpracovávat, ale naopak záznamy asi deseti písařů v tábořské knize jsou autentické a časově určeny denní datací, takže jde o jazyk, jenž je spolehlivým odrazem českého jazykového systému ve 30. až 50. letech 15. století, kdy docházelo k významným změnám tohoto systému. Autorka přesvědčivě ukazuje, že městská kniha je vynikajícím zdrojem pro výzkum historie a vývoje českého jazyka, především pravopisné, hláskoslovné a tvaroslovné roviny a pro výzkum lexika (právní a správní terminologie, propriální soustava).

Ve studii *A nejčkyn ešče neco vo češškim jazyku na Kaukázoj i ponad Irtyšem* se Sergej Skorvid sociolingvisticky zabývá češtinou několika komunit potomků českých přistěhovalců 19. a začátku 20. století ve dvou oblastech území dnešní Ruské federace, a to jednak na severním Kavkazu (Krasnodarský kraj), kam přišli Češi z nářečí jihozápadočeských i severovýchodočeských, jednak na západní Sibiři (Omská oblast), kde šlo o druhotnou migraci Čechů ze Záporožské oblasti

Ukrajiny, kteří hovořili severovýchodočeskými nářečmi. Autor v přehledných tabulkách dokazuje na podkladě vlastních dokladů fonetických, morfologických a lexikálních prostředků a jejich interpretace příslušný nářeční původ českých přistěhovalců do Ruska, jejichž mluva byla už značně ovlivněna ruštinou, zčásti ukrajinštinou.

Recenzovanou monografií *Struktura v jazyce, jazyk v komunikaci*, která vznikla při příležitosti osmdesátin Oldřicha Uličného a jež v několika kapitolách přímo navazuje na jeho gramatické práce, považujeme za vynikající přínos k funkčně strukturnímu popisu češtiny. Současně svědčí o tom, že se moderní lingvistika 21. století rozvíjí nejrůznějšími směry a že se posiluje gramatický popis orientovaný na spisovnou češtinu (Štícha a kol., 2013). Pluralita jazykovědných koncepcí slouží jen ku prospěchu lingvistiky.

Literatura

- Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K. (1979): *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Beneš, M. – Prošek, M. – Smejkalová, K. (2013): Kodifikace a její role v současné společnosti. In: O. Uličný, S. Schneiderová (eds.), *Studie k moderní mluvnici češtiny 2: Komunikační situace a styl*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, s. 15–24.
- Hansen, B. – Nekula, M. – Banášová, M. (2011): Nová konstrukce „Karla Gotta nemusím“ v češtině a slovenštině: případ lexikalizace, pragmatikalizace nebo začínající degramatikalizace? *Slovo a slovesnost* 78, s. 243–267.
- Komárek, M. – Kořenský, J. – Petr, J. – Veselková J. (eds.) (1986): *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.
- Svoboda, K. (1972): *Souvěťí spisovné češtiny*. Praha: Universita Karlova.
- Štěpán, J. (2016): Nový význam slovesa *dát* a módní frazém *to dáš!* *Naše řeč* 99, s. 107–111.
- Štícha, F., a kol.: *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.

Josef Štěpán
stepan.josef@centrum.cz

Funkce adjektiva *akademický* v názvech publikací ÚJČ AV ČR: K Akademické gramatice spisovné češtiny Františka Štíchy a kol.

1. Úvodem

Kdo chce psát novou mluvnici češtiny, měl by se nejprve zamýšlet nad její koncepcí; k tomu je vhodné analyzovat koncepcce prací předchozích. Gramatologie má u nás významné představitele v oblasti diachronní (Koupil, 2012, Večerka – Koupil, 2016) i synchronní – před vydáním Mluvnice češtiny 1, 2, 3 (MČ 1986, 1987) vyšel, jak známo, zásadní článek Teoretické základy synchronní mluvnice češtiny (Daneš, Komárek a kol., 1975), srov. také souhrnnou stať Karlíkovu v NESČ (2016). Pohledy do nejnovější české gramatiky s názvem *akademická* (Štícha, 2013) nás přivedly k některým konkrétním i obecnějším závěrům, které zde předkládáme k diskusi.

2. Názvy lingvistických prací

Velké lingvistické práce na sebe mohou v názvu upozorňovat různým způsobem, věcným, hodnotícím nebo jejich kombinacemi, takže se setkáme s označením jako *Der Große Duden*, *Die große Grammatik Deutsch*, *Webster's Three New International Dictionary*, *Modern English Grammar Book* apod. Hodnotící názvy jsou zejména v současné době jistě marketingově důležité. Jiní autoři i nakladatelské domy však spoléhají na svou pověst a v názvech svých publikací užívají spíše věcně orientující názvy: *A Student's Grammar of the English Language*, *A Grammar of Contemporary English*, *Deutsche Grammatik* apod.

V domácí tradici se setkáváme s podobnou situací jako jinde, s příchodem tržního hospodářství se marketingově náležité atributy v názvech publikací posilují, srov. hodnotící názvy jako *velký* nebo *nový*, v názvech i neoficiálních označeních se však v poslední době ujímá výraz *akademický*. MČ (1986–87) je nazývána *akademickou* jen neoficiálně, r. 1995 však vychází *Akademický slovník cizích slov*, který byl v roce 2005 obdařen dalším hodnotícím výrazem – *Nový akademický slovník cizích slov*, v elektronické verzi pak jako *Velký akademický slovník cizích slov* (LEDA, elektronicky, verze 1.0, 1999; verze 2.0, 2005, EAN: 8594037280884); dále už v dotiscích jako *Nový akademický slovník cizích slov*. Připomeňme ještě kombinaci *velký akademický* v názvu českého germanistického projektu 009–2011 GAČR 405/09/1280 *Das Große Akademische Wörterbuch Deutsch–Tschechisch*, vedeného na FF UK v Praze.

V německém prostředí takové označení není běžné, zde se výraz *akademisch* používá v jiné distribuci. Srov. *akademische Vorlesungen, Grammatik fürs akademische Schreiben, akademische Graden, akademische Qualifikation* aj.⁵ V anglické komunikaci obdobně má výraz *academic* jinou distribuci než v češtině, např. *academic English, academic research, academic writing* apod.

3. Výraz *akademický* v názvech slovníků a gramatik

Proč mají v poslední době v češtině slovníky a gramatiky často v názvech výraz *akademický*? Tento výraz nepochybně vychází z latiny, je však pravděpodobné, že se do středoevropských jazyků a do ruštiny dostal z francouzštiny, srov. *Grammaire de l'Académie française*. V ruštině je výraz *akademičeskaja grammatika* frekventován převážně jen v neoficiální mluvené i psané komunikaci, odtud se zřejmě dostal do běžné slavistické komunikace české (akademická gramatika V. V. Vinogradova).

Zatímco v některých jazycích a kulturách může výraz *akademický* či *akademie* mít řadu dalších významů (srov. výjimečně i č. obchodní n. vojenská *akademie*), je obvyklé vidět v něm vztah k příslušné vědecké instituci, tedy akademii věd, a také k vysokým školám; odtud také možný terminologický přesah ke školství střednímu. Srov. také explicitní označení jednoho typu pravopisných pravidel výrazem *školní*, zatímco verzi bez tohoto označení se běžně říká *akademická*, protože neobsahuje některé gramatické údaje, jakoby pro vzdělanějšího uživatele nadbytečné. Jsou tedy *akademické* slovníky a gramatiky určeny zřejmě vzdělaným a vzdělávaným lidem na vyšší úrovni, ježto pro nižší věk se předpokládá menší stupeň míry jejich poznávací a výkladové dostupnosti. Přitom jejich vzdělávací využití na základní a střední škole se samozřejmě nevyklučuje, předpokládá se však, že jsou určeny vysokoškolákům.

4. Konstitutivní rysy atributu *akademický*

Nová publikační tradice ÚJČ užívá u oficiálních názvů některých svých velkých děl atribut *akademický* zřejmě od r. 1995, kdy vychází první vydání *Akademického slovníku cizích slov* (Petráčková, Kraus za kol.; Erhart, Kraus, Štěpánek jako recenzenti). Pro náš účel považujeme za vhodné tento pojem analyzovat a pokusit se stanovit jeho aspoň rámcové konstitutivní rysy. Poté se

---

⁵ Poněkud kuriózní je případ, s nímž se setkáme v elektronickém slovníku česko-německém, www.woxikon.de/ces/akcie.php, kde se najde mezi českými slovy překládanými do němčiny náhle výraz *akademičeskaja*. „Akademičeskaja besitzt 3 Übersetzungen in 3 Sprachen: CS EN Englisch 1 Akademicheskaya; CS NL Niederländisch 1 Übersetzung Akademitsjeskaja; CS RU Russisch 1 Übersetzung Академическая. Je pozoruhodné, že excerpací českých textů se do slovníku dostalo zřejmě jen toto ruské slovo.

pak budeme moci lépe soustředit na „akademický charakter“ jak dosavadních prací gramatiků či lexikologů s tímto označením v názvu nebo publikací nazývaných tímto přívlastkem neoficiálně, tak prací nejnovějších nebo připravovaných.

Odhlédneme-li od některých okrajových užití výrazu *akademický*, *akademie* a pomíneme-li myšlenku, že v posuzovaném případě by mohlo jít o zvýšení váhy publikace, její propagaci či reklamu, pak obvykle se tento atribut, jak řečeno, spojuje s vědou, vědeckostí a univerzitním vzděláváním; srov. i příslušná hesla v SSČ a v SSJČ. V našem prostředí je už z dřívějška běžné, že se příslušné velké práce encyklopedického charakteru ve výběru metod, témat a stylu podání řídí jak vědeckostí, tak vzdělávacími cíli – optimální je ovšem kompromis mezi oběma póly. Tak MČ (1986–87), obecně nazývaná *akademická*, má v prvním díle spíše charakter syntetizující, a je tedy pro vzdělávací účely velmi vhodný. Druhý díl se sice drží tradiční osnovy výkladů o flexivní morfologii, přináší však řadu nových pohledů na klasické morfologické kategorie, z nich některé i provokující, jako je Komárkovo v podstatě aglutinační chápání morfematické analýzy. Třetí díl MČ je pak z velké části revoluční, snad s výjimkou pasáží o souvětí, protože reprezentuje zcela novou metodu popisu větné i výpovědní struktury. V čem spočívá tedy akademický charakter akademické jazykové příručky, jestliže koncepce výkladu a metody popisu jazykových jevů jsou často takto rozdílné? Tuto otázku si kladou i autoři prací bez nároku na adjektivum *akademický* v názvu: Je to v originalitě autora mluvnice nebo autorské skupiny, jak požaduje např. Kořenský (2007)? Nebo více v ohledu na uživatele, tedy v instruktivnosti podání se zachováním stupně současného vědeckého poznání a úrovně, jak pro svou koncepci tzv. moderní mluvnice češtiny postuluje Uličný (2010)?

Otázky koncepčního přístupu a jeho volby zde neřešíme, byť uplatnění označení obsahujícího jakousi akademičnost vyvolává pravděpodobně více představu syntetizujícího, encyklopedického charakteru textu než tendence uplatnit individuální vědecké inovativní výsledky. Podstatné je, aby koncepce mluvnice byla zdůvodněna a nebyla eklektická nebo neujasněná. Ve snaze stanovit další rysy akademičnosti se budeme inspirovat pojetím a vyzněním naší třicet let staré, avšak podle mého názoru skutečně „akademické“ mluvnice, byť její tři díly tento název nenesou, tj. Mluvnice češtiny 1, 2, 3, MČ (1986–1987).

(1) Rys vědecké původnosti údajů o češtině a původnosti jejich analýz, a/nebo syntetizace původních vědeckých analýz. Preference nebo nevyužití některých lingvistických koncepcí by mělo být explicitně vysvětleno a zdůvodněno, byť tento požadavek splňují mluvnice většinou jen implicitně, tzv. vnitřní polemikou.

(2) Ohled na zaužívanou terminologii: nově zaváděné termíny či nové chápání termínů starých je nutné vyložit a zdůvodnit.

(3) Přizpůsobení výkladu s ohledem na cílového uživatele, tj. vysokoškolského studenta, učitele, žurnalistu, právníka, spisovatele, kazatele a další veřejné mluvčí i soukromé zájemce o jazyk; lingvista bude samozřejmě na práci svých kolegů

zvědav především. Zdá se, že oddělit poučení základní od specializovaného je splnitelným cílem, srov. ESČ (2002) i NESČ (2016); zde však zaštitovatelem prací naše akademie věd není.

(4) Dobrý odborný výkladový styl bez příměsí mluvenosti či subjektivizovaných pasáží, vysvětlení nově zaváděných pojmů, věrohodné doklady, dnes především z korpusů; srov. bizarní užívání stále stejných osobních jmen v konstruovaných dokladech, zvl. v mužském rodě a singuláru, např. *Karel* v MČ nebo *Petr* v PMČ, ale třeba i *John* a *Mary* v amerických pracích. K tomu Lišková (2005), kterou jistě potěší, že její (machistický?) doklad z MČ 3 *Matka ještě večer prala, ale unavený otec si šel lehnout* má v posuzované gramatice (Štícha, 2013, s. 796), pěkný protějšek: *Jana ještě pracuje, ale Petr už spí*. Je také nutné dodržovat proklamovaný původ dokladů: Jestliže tvrdíme, že naše mluvnice je korpusová, avšak doklady jsou takto označeny jen z menší části, vydáváme se nebezpečí nařčení z neserióznosti.

(5) Řádná redakční práce, text odborně i korektorsky zredigovaný, bez překlepů, s řádně ošetřeným průvodním aparátem, s vysvětlením zkratk apod. Zdálo by se, že jde o požadavek banální, samozřejmý, bez nutnosti ho v těchto zásadách uvádět. Jak však ukážeme, tato banální zásada se občas nedodržuje.

5. Výraz *akademický* v dílech ÚJČ

Pokusme se nyní aplikovat uvedené zásady na velká díla vzešlá z dílen Ústavu a nesoucí v názvu výraz *akademický*. Je nutné předem říci, že oceňujeme velkou práci, která za těmito většinou monumentálními díly stojí, zaměříme se však na nedostatek nebo nedostatky, které vytvářejí negativní „komunikační dominantu“, tj. na jevy, které možná i většině uživatelů těchto příruček vadí.

Akademický slovník cizích slov ve vydání z r. 1995 (příp. i z dalších let, zatím jsem změnu názoru nezkoumal), jinak vynikající pomůcka praktická, uvádí pravopis přípony *-ismus* pouze v podobě *-izmus*. Je to v rozporu s tezí o zaostávání kodifikace za spisovnou normou a působí jako lingvoinženýrské zásahy do pravopisu i do jazyka. Tento přístup tedy nevyhovuje zásadě akademičnosti č. 1., tj. vědeckosti, a zároveň nebere ohled na uživatele.

Akademický slovník současné češtiny, t. č. rozpracovávaný v ÚJČ, jehož materiál začínající písmenem A jsem měl možnost posuzovat (Uličný 2018), už rozumně klade na první místo doklady s příponou *-ismus*, ale doklady na *-izmus*, v normě živořící, přesto registruje. Dále: Některé doklady občas evokují časy zpřed převratu 1989, srov. *třídní antagonismus; antagonismus práce a kapitálu; nesmiřitelný antagonismus mezi vykořisťovateli a proletáři*; snad by se daly najít i doklady – možná jen z mého generačního hlediska? – méně iritující. Na druhé straně můžeme být velmi spokojeni s hodnocením neohebných slov, např. výraz *akorát* je proti předchozím slovníkům vhodně, rozsáhle a kompetentně hodnocen i v užití

částicovém, apod. Z dokladů na písmeno A toho o kvalitě slovníku ovšem mnoho nevyvodíte. K diskusi zůstává, co chápou autoři jako současnou češtinu, jak přejmenovávají obecnou a hovorovou češtinu na kolokviální a kolokviální s šipkou nahoru, jak se chovají ke konverzační češtině na Moravě a ve Slezsku aj.

Akademická příručka českého jazyka z r. 2014 se od akademičnosti odlišuje snad jen formalitou na úkor našeho rysu 6.3, a to ministerskou doložkou „... zařazení do seznamu učebnic pro střední školy...“; slouží ovšem velmi dobře i studentům vysokoškolským a akademikům, jakož i uživatelům všeho druhu. Je to kniha výborně zpracovaná, užitečná, splňující kritéria všech uvedených rysů akademičnosti, a přitom sloužící i širší veřejnosti. Sesterská internetová příručka označení akademická postrádá.

Akademická gramatika spisovné češtiny (2013) byla zatím externě recenzována několikrát (jako interní recenzent je v knize uváděn Slavomír Ondrejovič, interní je i posudek K. Osolsobě (2016) na disertační práci Lucie Kopáčkové, spoluautorky Velké akademické gramatiky spisovné češtiny, sv. 1, která na AGSČ navazuje a rozpracovává ji; kniha je hlášena k publikaci v říjnu 2017).⁶ První zpravodaj o AGSČ Jaromír Slomek, žurnalista a redaktor známý svým zasvěceným vztahem k jazyku a k jazykovědě, nazval svůj článek *Štíchova gramatika* (Slomek, 2014). V novinářsky pojaté kritice se zaměřuje na pravopis výkladového textu knihy, např. na nekorektní psaní velkých písmen, dále na chybné užití cizích slov, neopravené překlepy, gramatické nedostatky, dělení slov apod., ale i na věcné nedostatky a nepřesnosti, jako je plurál dvojice mužských živých podmětů typu Alois a Vilém Mrštíkové, které tato gramatika údajně nezná či neuznává. Na několika desítkách stran, které autor pročetl, je však těchto nedostatků příliš mnoho; pozorovaný chaos, nedůslednosti a nadbytečné údaje korunuje autor zprávou poukazem na Štíchovo tvrzení, že *bejzbol* se nepíše podle výslovnosti proto, že *ej-* je signálem nespisovnosti. Jako protipříklady nikoli nespisovného pravopisu či výslovnosti uvádí autor psaní *blejzr*, *displej*, *plejboj*, *ranvej*. Tento nemilosrdný kritik psaných textů ostatně vytýká různé, zčásti obdobné nedostatky i další Štíchově knize (Štícha 2016), srov. Slomek (2016).

Druhá recenze je z pera uznávaného lingvisty, doc. Josefa Štěpána, srov. Štěpán (2014). Recenzent se sice podle svých slov zabývá jen oddílem V Štíchova spisu s názvem *Gramatika souvětí*, má však tolik odkazů k oddílu IV s názvem *Gramatika věty*, že nepochybně přečetl více než třetinu celé gramatiky; od prvního posuzovatele se liší i jazykovědnou argumentací a odborným stylem své recenze. Chválí sice autora za proklamativní snahu o samostatné chápání souvětí jako „syntaktické jednotky“ proti větě jednoduché, dochází však k závěru, že ve Štíchově koncepci „o souvětí jako samostatné syntaktické jednotce lze ovšem...

---

⁶ Děkuji anonymnímu posuzovateli této stati za upozornění na recenze R. Adama a kol. (2015–16) a B. Bednařikové (2016, vyšlo 2018).

pochybovat“. Recenzent uvádí nejrůznější fakta, z nichž vyplývají koncepční i redakční nedostatky syntaktické části recenzované knihy. Jeho recenze je pro každého zájemce o českou syntax velmi poučná, protože se dotýká mnoha sporných i nesporných otázek české syntaktologie.

Robert Adam (2014), s. 71–74, spojil kritické poznámky k pravopisnému oddílu Štíchovy gramatiky s kritikou pojednání o pravopisu (psací soustavě) v Cvrčkově mluvnici (2010). Štíchovi vedle formálních nedostatků typu překlepů a dalších častých chyb vytýká hlavně směšování popisu úzu a popisu kodifikace, poměrně častý nesoulad jeho výkladů s Pravidly českého pravopisu, a to nejen implicitní, a konečně řadu případů, kdy jsou výklady i doklady na ně zřetelně chybné, zvl. v interpunkci a v psaní velkých písmen.

Týž autor s kolektivem (Adam a kol. 2015–16) uznává některé kvality této práce a oceňuje je, připomínka je tu však hodně a hlavně syntaktické výklady jsou považovány za „spíše matoucí a pro školní praxi...“ nevhodné. B. Bednaříková (2016) má výhrady hlavně k slovotvorné části.

6. K Štíchově gramatice

V naší analýze Štíchovy knihy budeme postupovat při identifikaci jednotlivých negativních komunikačních dominant podle rysů pro akademičnost, které jsme vyvodili výše sub 4(1)–(5). Nebylo v našich silách posoudit celou knihu, v souladu se svými odbornými zájmy se věnujeme hlavně oddílům pojednávajícím o morfologii a syntaxi. I zde je nutné ocenit velkou práci, kterou autoři do textu vložili.

Ad 4(1) a 4(2). Co do koncepce působí kniha už na prvních stránkách rozporně věnováním „především naší škole“ a zdůrazňováním „praktičnosti“, zatímco na druhé straně překvapuje obsahovým, terminologickým a věcným snažením o odborné novátorství v koncepci i v jednotlivostech, které se nepříliš šťastně snoubí s neinstruktivností. Je pravda, že takový přístup zase inspiruje k polemice, ovšem jen odborníky, ne školu a praxi, ty může jen zmást. Celkové pojetí působí kompilačně, s koncepčními výpůjčkami z minulosti i současnosti české jazykové vědy bohemistiky, ale jednoduchý nový nápad, jako jsou větné vzorce Danešovy, komunikační funkce a emocionalita věty u Grepla, historická fonologie či aglutinační pojetí české morfologie u Komárka, Vachkova teorie pravopisu či historická fonologie, Sgallův funkční generativní popis, jakož i mnoho dalších, autor zde nepodal. Nezdůvodněné terminologické novátorství, odlišné chápání gramatických pojmů, rozpor mezi názvem *akademická* a proklamovanou praktičností knihy, ale i rozpor mezi názvem gramatika *spisovné* češtiny a množstvím dokladů nespisovných sice znalého čtenáře upoutá, ale nejen jeho brzy odradí. Jistě jde i o záležitost osobnostní, i zde celá kniha až na část precizně zpracovanou Janou

Hoffmannovou, občas zklame; projevují se zde bohužel některé nedostatky ve strukturním i funkčním myšlení autorů.

Jednotlivostí vhodných ke kritické analýze je bohužel příliš mnoho, proto vybíráme ty nejzajímavější, které by osvětlily autorův přístup k jazyku i k jazykovědě. Tak v odd. *Gramatika slova* se probírají různé způsoby obohacování slovní zásoby. Rozšířené pojetí termínu gramatika o „gramatiku“ slovní zásoby jistě není na škodu, postrádáme však výraznou hranici mezi morfologií flexivní a derivační, kde rozhodující slovo hraje nejen funkce obou způsobů obměny lexikálního výrazu, ale i např. morfonologické difference. Tvrzení o okrajovém charakteru abreviace je nutno aspoň pro oblast administrativní a odbornou odmítnout, také kompoziční procesy nabývají dnes na produktivitě a frekvenci. Pokud se ovšem autor dal na tuto cestu, pak chybí další výrazný produktivní prvek české slovní zásoby, a to „gramatika“ multiverbizace.

Mnohé nové pojmy, nová chápání jazykových jevů i nová terminologie se v knize podávají dost často bez zdůvodnění nebo bez přesvědčivého testovacího návodu. Např. v MČ 2 se na s. 205n. podává přesvědčivý návod na testování sekundárnosti předložky, v AGSČ se spíše sémantizuje a parafrázuje a jediný test, který má vypovídací hodnotu, tj. ztráta paradigmatu výrazu směřujícího k prepozicionalitě, velmi často nefunguje. Srov. zařazení výrazů *k problému*, *k tématu*, *k otázce* aj. s následujícím nominativem jmenovacím mezi sekundární předložky, např. *Ještě k problému banka a trestní řízení*, kde si dobře lze představit paradigma ... *o problému banka a trestní řízení*, *s problémem banka a trestní řízení*, nemluvě už o testu rozvíjecím, např. *k závažnému problému banka a trestní řízení*.

Také termín a pojem *standardní* (čeština, jazyk) a jeho užívání vzbuzuje jisté pochybnosti. Jak známo, některé lingvistické tradice ho chápou jako synonymní ke spisovnosti, jiné naopak spíše jako označení pro běžnou mluvu. V této knize se opět projevuje čechocentrismus známý od některých pražských lingvistů – autor ztotožňuje pojem hovorová čeština s běžně mluvenou, takže o běžné i neběžné češtině na Moravě a ve Slezsku neuvažuje a o zvukové stránce mluvenosti jako o jejím podstatném znaku se nezmiňuje. Při úvahách o standardu jde F. Štícha místy cestou mixu obou pojmů, např. na s. 27 chápe standard jako umírněnou směsici kultivované spisovné a obecněčeské normy, na jiných místech – s. 309, 475, 520, 553 aj. – mluví o standardní spisovné komunikaci, standardní psané spisovné češtině, faktu standardním a spisovným, o psaném standardním textu apod. jako o skutečnostech spisovných. Jeho pojetí se však jeví jako velmi úzké, zdá se, že z okruhu těchto textů vylučuje stylizace dialogů, resp. umělecké texty vůbec – na s. 553 tomu nasvědčuje tvrzení, že věta *Neštěká pes venku?* je negramatická. Zde se opět projevuje jistá nedůslednost koncepční syntetičnosti, pojem aktuální členění věty souvisí s autorovým příklonem ke sgallovskému pouze gramatickému chápání věty. Ale i některá další tvrzení o negramatičnosti jistých

struktur, např. věty *Velryba je savcem*, lze lehce odmítnout, srov. gramaticky, byť knižně, např. *Pro vás je velryba savcem, pro mě je a bude vždycky rybou*.

Z morfologických a morfosyntaktických pasáží budeme stěží souhlasit s mnoha výroky, např. s tvrzením, že kategorie slovesné osoby je nezávislá (s. 426), aniž bylo řečeno, zda jde o hledisko valenční, nebo staticky informační, větněčlenské (podle Štíchy jen informační, příp. logickosémantické, či dokonce tematicko-rematické, srov. s. 432, 676 aj.). O přičestí minulém se tvrdí, že by bylo lépe ho nazývat *minulý čas* či dokonce *préteritum* pro jeho už neexistující historické vztahy; „naše škola“ by ovšem za tento lapsus mohla i občas tleskat, protože synchronně strukturní myšlení tam mnohdy, stejně jako zde autorům gramatiky, chybí a představa paradigmatické je se synkreticky viděnou linearitou jazykových výrazů zřejmě nad síly některých – srov. s. 451, ale i další tvrzení o přičestí na s. 639. Na s. 317n. se v pasáži o D/L sg. vykládá jen dativ, zato se navíc dovíme, že pl. na *-ové* v názvech zvířat se v češtině rozmohl přesně v druhé pol. 19. stol. Pramen k tomuto tvrzení uveden není, ale lze snadno zjistit, že už v první polovině stol. 19. např. A. V. Šembera užívá pl. *pstruhové*, u E. S. Vráze najdeme pl. *hadové, koňové, mustangové, oslové, mezkové*; překlad Bílé růže Tokeah Ch. Sealsfielda (K. A. Postla) z r. 1837 zná i pl. *buvolové*. Avšak autor nedbá a podá o naší koncovce ve slově *lvové* další informaci: „Tuto Nerudovu báseň zpopularizoval film *Marečku, podejte mi pero*“. Takových mimoběžných a nevyžádaných zpráv není v knize právě málo, srov. s. 320, 26, a dokonce se na s. 318 dovíme o „soudobých výzkumech“, které „potvrdily, že koncovka *-u* je často preferována u substantiv, která se spojují s vlastním jménem osoby; např. dramaturgu Karlu Krausovi“. Soudobé výzkumy tohoto typu jsem nenašel, zato v Trávníčkově Mluvnici spisovné češtiny z r. 1951 je na s. 480 bez nadbytečných statistických údajů celý problém osvětlen velmi jasně.

Další doklad o neujasněnosti a nesystematičnosti výkladů spěje už k výkladům syntaktickým. Je nutno předeslat, že neopozitivistické záliby autorovy se projevují v ústupu od strukturalistických výdobytků našich syntaktiků ze 60.–90. let. Opouští se rozpracovaná Tesnièreova koncepce určitého tvaru slovesa jako organizačního vrcholu věty, opouští se důsledné využívání teorie větných a výpovědních aspektů syntaktických jednotek, takže chápání věty se vztahuje jen na věty dvoučlenné a jejich tzv. větné ekvivalenty. Na druhé straně se tzv. věty jednočlenné slovesné chápou jako věty nepredikativní, jejich slovesa nejsou přísudky či predikáty, nepřisuzují, protože nemají čemu – tedy podmětu. Větu podle autora nelze definovat na s. 541, věty dříve jednočlenné slovesné jsou nepredikativní, ale jsou to věty a mají své větné vzorce. Přitom však se občas nezdařilo uhlídat všechny souvislosti, takže na s. 278 se praví, že predikativa typu *Je mi smutno* se užívají pouze v přísudku věty, kdežto na s. 598 se typ *Bylo nám skvěle* řadí mezi primární věty slovesné nepredikativní, tj. s nepřisudkem. I další drobnosti i zásadní věci přispívají k všeobecné neinstruktivnosti této gramatiky. V pasáži o rezultativu na

s. 640 se zapomnělo na typ *Je (u)vařeno, zameteno...* a tím také na možnost zařadit tento typ mezi tzv. nepredikativní věty. Jediný, poněkud homonymní příklad *Venku je zataženo*, se odbude ad hoc názvem bezpodmětové rezultativum. Z petitu na s. 639 vysvětlujícího rozdíl mezi rezultativním „přísudkem se slovesem být“ a homonymním dějovým pasivem nebude čtenář moudrý, protože autor tu nebere v úvahu vývoj n-/t-ového přičestí, takže kritérium dlouhá vs. krátká koncovka se míjí účinkem: Dnes se najde obdobně *Karburátor byl už dvakrát opravovaný* jako *Máme/Je zametené / zameteno / (nespis.) zametený*. Navíc u typu *Je/Máme zameteno* je koncovka -ý/-é v podstatě moravská nebo obecně česká. Snad jen na závěr této části uveďme, že typ *nazvali ji čarodějnicí* je hodnocen na s. 308 jako druhý objekt, zatímco v souladu se s. 597 by to měl být doplněk.

Ad 4(3) a 4(4). Míšení terminologie slovnědruhovové a syntaktické mi nepřipadá zvláště akademické, ale ani vhodné pro praxi, srov. *přísudek pasivní* na s. 622, definice rezultativa jako slovesného tvaru obsahujícího také deverbativní adjektivum na s. 639 aj. Kniha se bez vysvětlení vrací k termínům *předmětová* a *podmětová* věta, které didaktikové dávno nahradili výrazy *předmětná*, *podmětná*, příklonka je údajně *proklitikon* (s. 555), apod., atd. Pokud jde o vztah pisatele/ů k cílovému uživateli, je na první pohled nápadný stylový jev, který F. Miko nazývá šíře výrazu. Mnohé pasáže v úvodu i v petitových pasážích knihy se vyznačují jistou mnohomluvností, takže styl knihy místy nabývá charakteru mluvenosti, připomíná až doslovný zápis vysokoškolské přednášky a nevyhýbá se expresi. Srov. na s. 26: “Přirozený jazyk je nejdemokratičtější vymoženost lidstva a absolutně demokratický jev. Této dokonalé jazykové demokracie bylo dosaženo bez velkého vědomého úsilí díky jisté civilizační úrovni nás všech. Jde o fascinující jev“. Srov. také s. 32, 33, 309, 320 a mn. j.

Proti tomu zase stojí pasáže psané vědeckým funkčním stylem předpokládajícím lingvistické vzdělání. Např. termín *beneficient* se octne v textu bez předešlého upozornění či vysvětlení, jen v souvislosti s *malificentem*, ale žádný z nich nenajdeme v rejstříku, s. 597. Autor se také snaží prezentovat korpusová data, což je záslužné i z osvětového hlediska. Bohužel je v knize tak málo explicitních odkazů na ČNK, že může vzniknout dojem, jako by byla většina dokladů vzata odjinud. V korpusové lingvistice je ovšem důležitý poslední krok, totiž hodnocení jazykového jevu na základě frekvence a dalších ukazatelů. Tak na s. 320 se objeví frekvenční údaj o tvarech *občané* – 19 000 korpusových výskytů, proti *občani* – 16 výskytů. Přesto autor o tvaru *občani* v textu „... Slováci ... nemají právo volit... nejsou to českoslovenští občani“ tvrdí, že „tvar *občani*... ,nevyčnívá‘ a nepůsobí ani ve spisovném kontextu rušivě“.

Ad 4.5 Jak ukázal už Slomek (2014), do očí bijící jsou četné formální nedostatky textu knihy, s nimiž kontrastuje vysoká úroveň grafické stránky i vazby. Text není řádně zredigován, má velké nedostatky interpunkční, neopravené

tiskové chyby jazykového i pravopisného charakteru, nevyhovující rejstřík, neúplný seznam zkratk a zkratky neobvyklé, zmatené, a také neúplné odkazy. Tak např. Vinf znamená nikoliv pouze infinitiv, nýbrž každý neurčitý slovesný tvar, a to včetně slovesných tvarů 3. sg v tzv. nepredikativních větách. Neopravené variace termínů typu *základní/základová větná struktura* nebo *komunikativní/komunikační* jsou nevhodně pojednány tak, že do rejstříku se dostane jen jedna varianta; v rejstříku není termín *predikace* ani *rekce*, dokonce ani nové a zásadní termíny *nepredikát*, *nepřísudek*, *nepredikace*, které se musí uhadovat z jiných termínů, a mnoho jiných.

7. Závěry

Za prvé: Adjektivum *akademický* v názvech velkých děl vydávaných Ústavem pro jazyk český AV ČR vzhledem k jejich různorodosti odkazuje zřejmě především k názvu instituce, *akademie věd*. Jde výrazně o (novou) českou tradici, které se však přizpůsobuje i FF UK.

Za druhé: Psát kritickou recenzi je vždycky nevděčné, Štíchova gramatika si zaslouží i vytčení pozitivních rysů, které při vši své kritičnosti přináší např. recenze Adam a kol. (2015–16). Smyslem mého příspěvku bylo – po namáhavém čtení – poukázat na negativní komunikační dominanty knihy. F. Štícha v předmluvě na s. 9 „bere na sebe odpovědnost za celé dílo a sám se činí zodpovědným za chyby...“. A doufá, že se spoluautory „vytvořili dílo, jež si kulturní veřejnost žádá, a že tato gramatika ji nezklame“. Tento názor nemohu bohužel sdílet.

Literatura

- Adam, R. (2014): Výklady o pravopisu v korpusových mluvnicích češtiny. *Korpus, gramatika, axiologie* 10, 2014, s. 68–74.
- Addam, R. – Bozděchová, I. – Jínová, P. – Lehečková, E. (2015–16): Nové, korpusově založené mluvnice češtiny. *Český jazyk a literatura* 66, s. 96–99.
- AGSČ = Štícha, F. a kol. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Cvrček, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se mluví a píše*. Praha: Karolinum.
- Daneš, F. – Komárek, M. (1975): Teoretické základy synchronní mluvnice spisovné češtiny. *Slovo a slovesnost* 36, s. 18–46.
- Kochová, P. – Opavská, Z. (eds.) (2016): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
- Koupil, O. (2015): *Grammatykáři*. Praha: Karolinum.
- ESČ = *Encyklopedický slovník češtiny* (2002). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Karlík, P. (2016): České poválečné mluvnictví. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 217–223.
- Kořenský, J. (2007): Jaké gramatiky dnes a zítra? *Naše řeč* 90, s. 169–174.
- Lišková, M. (2005): Matka ještě večer prala, ale unavený otec si šel lehnout (Nad příkladovými větami v Mluvnici češtiny 3). *Čeština doma a ve světě* 13, č. 3–4, s. 150–151.

- MČ = *Mluvnice češtiny* 1, 2, 3. Praha: Academia, 1986–1987.
- NESČ = *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016.
- Osolsobě, K. (2016): *Posudek disertační práce Lucie Kopáčkové*. Cit. 2017-10-23.
https://is.muni.cz/th/64942/ff_d/posudek_oponenta_Osolsobe.pdf
- Slomek, J. (2014): Štíchova gramatika. *Týden*. Cit. 2017-10-23.
<http://jaromir-slomek.blog.tyden.cz/clanky/6807/stichova-gramatika.html>
- Slomek, J. (2016): Všichni chybujeme, i akademičtí lingvisté. *Týden*. Cit. 2017-10-23.
http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/vsichni-chybujeme-i-akademicti-lingviste_407945.html
- Štěpán, J. (2014): Gramatika souvětí. In: Akademická gramatika spisovné češtiny (František Štícha a kol.). *Jazykovědné aktuality* 51, s. 142–148.
- Štícha, F. (2016): *O nepřesnosti našeho vyjadřování. Jazyk jako produkt intuitivního myšlení*. Praha: Academia.
- Uličný, O. (2010): K teorii a praxi českého mluvnictví. *Slavistična revija* 58, č. 1, s. 67–72.
- Uličný, O. (2018): Nový výkladový slovník češtiny se představuje. *Naše řeč*, v tisku.
- Večerka, R. – Koupil, O. (2016): Gramatiky češtiny. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 606–610.

Oldřich Uličný
Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Katedra českého jazyka a literatury
oldrich.ulicny@tul.cz

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis Jazykovědného sdružení ČR) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích a informace o činnosti Jazykovědného sdružení ČR. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí interním recenzním řízením.

Své texty zasílejte e-mailem Soně Schneiderové, výkonné redaktorce Jazykovědných aktualit (sona.schneiderova@pedf.cuni.cz). Součástí článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy) abstrakt ani klíčová slova nemají. Při úpravě příspěvku je třeba dodržovat tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12, řádkování 1,5. Nepoužívejte automatické formáty ani různé druhy písma. Text zarovnejte do bloku.

2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) musí mít nadpis. Nečíslujte odstavce.

3. V textu lze používat kurzivu, tučné písmo pro zdůraznění a poznámky pod čarou.

4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).

5. Seznam literatury je uveden na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována.

6. V oddílech Kronika a Recenze se bibliografické údaje uvádějí přímo v textu (do závorky).

7. Bibliografické záznamy mají následující podobu:

Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. *Slovo a slovesnost* 54, s. 241–253.

Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing vs Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.

Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.